

BÉLA KIRÁLY

NÉVTELEN JEGYZŐJÉNEK KÖNYVE

A MAGYAROK TETTEIRŐL.

FORDITOTTA

SZABÓ KÁROLY.

MÁSODIK KIADÁS

JAVITOTTA

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ.

(II. MELLÉKLET ANONYMUS HASONMÁSÁHOZ.)

BUDAPEST.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

KÖNYVKIADÓ HIVATALÁNAK BIZOMÁNYA.

1892.

BÉLA KIRÁLY

KEZTÉREZÉS ÉS KÖNYV

A MAGYAR KÖNYVTÁR

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA

KEZDŐDIK AZ ELŐBESZÉD

A MAGYAROK TETTEIHEZ.

Megnevezett mester, és Magyarország néhai jóemlékezetű nagydicő királyának Bélának jegyzője, legkedvesebb barátjának, tiszteletes s a deáki tudomány mesterségében avatott férfiúnak, N-nek üdvet és kívánságának teljesedést!

Midőn egykor iskolai tanulságon együtt valánk, s a trójai históriában, melyet én igen megszeretvén Dares Phrygius és más szerzők könyveiből, miként mestereimtől hallottam vala, tulajdon szerkezetemmel egy kötetbe böngésztem volt, egy akarattal olvasgatánk, kéréd tőlem: hogy, miként a trójai históriát s a görögök hadait megírtam vala, úgy írnám neked Magyarország királyai és nemesei származását is, miképen szállott alá a scythiai földről a hét fejedelmi személy, kiket hetumogernek* nevezünk, vagy milyen a scythiai föld, s miképen született Álmus, vagy miért nevezték Álmusnak Magyarország első vezérét, kitől a magyarok királyai eredeteket vettek, vagy hány országot és királyt hódoltattak, vagy miért nevezik a scythiai földről kijött népet az idegenek nyelvén hungarusoknak s tulajdon magok nyelvén mogeroknak:** ígértem is, hogy megteszem, de más bajoktól gátolva úgy kérelmedről mint ígéretemről már csak nem megfelekezém, ha Kegyelmed tartozásom lerozására levelével nem int vala. Megemlékezhvén azért Kegyelmedről, noha e munkás világ sok mindenféle baja gátol is, hozzá fogék megtenni, mit tennem parancsoltál, s a különböző történetírók hagyományai

* Hétmagyar. — ** Magyaroknak.

szerént, isten kegyelmének segélyével, azon jó szándékból, hogy a maradéknál utolsó íziglen feledségbe ne menjen, legjobbnak gondolám neked igazán és egyszerűen megírnom, hogy az olvasók megérthessék, mik miként történtek. S ha az oly igen nemes magyar nemzet eredetének eleit s minden vitézi tetteit a parasztság csalfa meséiből vagy a hegedősök csacska énekéből mintegy álmodozva hallaná, igen éktelen és elég illetlen lenne. Tehát inkább ezennel irományok bizonyos fejtegetéséből és a históriák nyilván magyarázatjából értse nemesileg a dolgok valóságát. Boldog tehát Magyarország, melynek adatott sok jószág. Ezentúl minden időben, gyönyörködjék írójának zsengejében. Mert ime kezdve van királyai s nemeseinek származásrendi. Mely királyokért legyen dicséret és tisztesség az örök királynak és boldog anyjának Máriának, kinek kegyelméből Magyarország királyai és nemesei birják az országot boldog véggel, most és mind örökké. Ámen.

I. FEJEZET.

SCYTHIÁRÓL.

Scythia tehát igen nagy föld, melyet Dentumogernek neveznek, melynek határa kelet felé az éjszaki résztől a fekete tengerig terjed, mögötte pedig vagyon a Thanais* nevezetű folyó nagy ingoványokkal; holott szerfölött bőven találkozik a nyuszt, úgy hogy nem csak nemes és nem nemes abból ruházzkodhatik, hanem a gulyás, kanász és juhász is azzal ékíti öltözéjét azon a földön. Mert ott aranynak és ezüstnek bőve van, és azon föld folyóiban drága kövek és gyöngyök találatnak. Scythiának kelet felől való határánál pedig a Góg és Magóg nemzetek laktanak, kiket Nagy Sándor bérekesztett. A scythiai föld pedig szélteben és hosszában igen terjedelmes,

* Don vize.

s a népet, mely lakja, közönségesen Dentumogernek nevezik mai napiglan, és az soha semmi uralkodó hatalma alá vetve nem volt. A scythák ugyanis régiféle népek, s hatalma vagyon Scythiának keleten, mint fönt mondtuk. Scythiának első királya volt Magóg, Jáfet fia, s azon nemzetet Magóg királyról nevezték mogernek. Kinek is nemzetségéből származott azon nagyhíres és hatalmas Athila király, ki úr születésének 451-dik esztendejében a scythiai földről kiszállva hatalmas erővel Pannonia földjére jöve, s a rómaiakat megfutamítván, az országot elfoglalá, és királyi lakot alkota magának a Duna mellett, a hév vizek fölött, és minden régi műveket, melyeket ott talált, megújította és körül igen erős kőfallal megépíte, melyet magyar nyelven most Budu^uvárnak,* a németek pedig Eczilburgunak neveznek. De hagyján! a történetírás útját kövessük. Ezután sok időre származott ezen Magóg király nemzetségéből Ugek Álmos vezér apja, kitől Magyarország királyai és vezérei eredetöket vették, miként a következőkben mondva lesz. A scythák ugyanis, miként mondtuk, régiféle népek, a kikről a történetírók, kik a rómaiak tetteit megírták, így szólnak: hogy a scythiai nép igen bölcs és szelid volt, kik a földet nem művelék vala, és csak nem semmi vétek sem vala közöttök. Nem is voltak mesterséggel készített házaik, hanem csak nemezből készített sátraik; húst, halat, tejét és mézet esznek vala, sok barmot tartnak, nyusztok és más vadak bőrével ruházkodnak vala. Az aranyat, ezüstöt és gyöngyöket olybá veszik vala, mint a köveket, mivel azon föld folyóiban találtatnak vala. Máséra nem vágyanak vala, mivel mindnyájan gazdagok voltak, sok barmaik és eleségök bőven lévén. Nem voltak paráznák sem, hanem kinek-kinek csak egy felesége vala. Később azonban a már mondott nemzet a háborúnak neki törődve oly kegyetlenségre vetemedett, mint némely történetírók mondják, hogy dühökben emberhúst ettek és embervért ittak volna. És hiszem, hogy még most is megismerhetitek, hogy kemény

* Ma Budavár.

nemzet volt, gyümölcsseikről. Mert a scytha nemzetet egy uralkodó sem hódította meg; a scythák ugyanis Dariust a persák királyát nagy csúful megszalaszták, s elveszte ott Darius nyolczvanezer embert, s így nagy ijedten szalada Perziába. Ugyancsak a scythák Cyrust a perzsák királyát háromszázharminczezer emberrel megölék. Ugyancsak a scythák magát Nagy Sándort is, Filep király és Olympiász királyné fiát, ki harczolva sok országot meghódított vala, csúful megszalaszták. Mert a scytha nép edzett volt minden bajt kiállani, s nagy termetűek s háborúban vitézek voltak a scythák, mert semmijök sem volt a világon, a mit a rajtok elkövetett sérelemért elveszteni féltek volna. Midőn ugyanis a scythák győzedelmet nyernek vala, semmit sem kapának a zsákmányon, mint maradékaikból a mostaniak, hanem csak dicsőséget keresének belőle, és Dariuson, Cyruson és Sándoron kívül egy nép sem merészlett a világon földjőkre belépni. Az említett scytha nép pedig kemény volt a csatára, gyors a lovaglásra; fejkön sisakot viseltek, s újra és nyilazásra a világ minden nemzeténél derekabbak voltak; s hogy ilyenek voltak, maradékaikról megismerhetitek. A scythiai föld pedig a mennyivel távolabb esik a forró égaltól, annyival egészségesebb az emberi nem szaporodására, és jöllehet igen téres, még sem volt elég az ott megszorodott nemzetek táplálására és befogadására. Azért is a hét fejedelmi személy, kiket hetumogernek neveztek, a hely szűkét nem állhatván, erősen gondolkodék, hogy azt oda hagyja. Ekkor ezen hét fejedelmi személy egymás közt tanácsot tartva elvégezé, hogy magoknak földet foglalni, melyen lakhassanak, szülöttjök földjéről távozzanak el, miként a következőkben mondva lesz.

II. FEJEZET.

HONNAN VAN A HUNGARUS NEVEZET?

Most meg kell még mondani, miért nevezik a scythiai földről kijött népet Hungarusoknak. Hungarusoknak nevezték Hunguvártól,* azért mivel a szlávok meghódítása után a hét fejedelmi személy Pannoniába bejövén, ott továbbad időzött, a honnan minden környül fekvő nemzetek Álmust, Ugek fiát, hungvári vezérnek s vitézeit hungváriaknak nevezték. De hagyján! ezeket mellőzve, térjünk vissza a kitűzött munkára s a történetírás útját kövessük, és hajtsuk végre a megkezdett munkát, a mint a szent lélek sugalandja.

III. FEJEZET.

ÁLMUS ELSŐ VEZÉRRŐL.

Úr születésének 819-dik esztendejében Ugek, mint főntebb mondók, a nagy idővel előbbi Magóg király nemzetségéből, vala Scythiának valami igen nemes vezére, ki feleségül vevé Dentumogerben az Eunedubeli vezér leányát, Emesu nevezetűt, kitől nemze fiat, kit Álmusnak neveztek. Isteni jelenetről nevezték pedig Álmusnak, mivel terhes anyjának álmában isteni látmány tűnék föl saskeselyű képében, mely mintha alászállva teherbe ejtette volna őt, s úgy tetszék előtte, hogy méhéből forrás eredne és ágyékából dicső királyok származának, de nem a magok földjén sokasodnának meg. Mivel hát az álmodást magyar nyelven álmu-nak mondják, s az ő

* Ungvár.

eredete álmom által vala megjósolva, azért nevezték magát is Álmusnak; vagy azért nevezték Álmusnak azaz szentnek, mivel nemzetségéből szent királyok és vezérek valának születendők. De hagyján!

IV. FEJEZET.

ÁLMUS VEZÉRRŐL.

Miután pedig Álmus vezér e világra született, Ugek vezérnek és rokonainak, és Scythia csak nem minden előkelőinek nagy öröme lőn, azért hogy atyja, Ugek, Magóg király nemzetségéből vala. Maga Álmus pedig ékes de barna ábrázatú, fekete de nagy szemű, magos és karcsú termetű vala, kezei tömérdekek és ujjai hosszúak valának. És maga Álmus kegyes, jó szívű, bőkezű, bölcs, jó vitéz és örömet adakozó vala mind azoknak, kik Scythia országában akkor vitézkedtenek. Mikoron pedig Álmus vezér érett korra jutott vala, mintha a szent lélek ajándéka lett volna ő benne, és bárha pogány, de hatalmasabb és bölcsőbb vala Scythia minden fejedelménél, és az ország minden dolgát azon időben az ő tanácsával és segedelmével végezték. És midőn Álmus vezér érett ifjú korra jutott vala, feleséget vőn magának ugyanazon földön, egy nagy-nemes vezér leányát, kitől nemze Árpád nevű fiat, kit magával hozza Pannoniába, mint a következőkben mondva lesz.

V. FEJEZET.

ÁLMUS VEZÉR VÁLASZTATÁSÁRÓL.

A magyarok nagyvitéz és a hadi küzdelmekben nagy-hatalmas népe tehát, mint fentebb mondtuk, eredetét a scythia népből vette, melyet tulajdon maga nyelvén Dentu-

mogernek neveznek. S azon föld igen megtelik vala az ott felesen megszaporodott népséggel, úgy hogy lakosait sem táplálni sem befogadni nem bírta, mint fõntebb mondottuk. Miért is aztán a hét fejedelmi személy, kiket hetumogernek nevezünk mai napiglan, a hely szûkét nem állhatván, egymás között tanácsot tartva, hogy szûlöttjök földjérõl távozzanak el földet foglalni magoknak, melyen lakhassanak, azt fegyverrel és karddal keresni nem késlekedének. Akkor Pannonia földjét választák keresniök, melyet a szállingó hírbõl Athila király földjének hallottak vala, kinek nemzetségébõl származott volt Álmus vezér, Árpád atyja. Ekkor ezen hét fejedelmi személy köz és igaz értelemmel belátta, hogy a kezdett útát végre nem hajthatják, hanem ha vezér és parancsoló leend fölöttük. Tehát a hét férfiú szabad akaratjából és közegyetértésébõl vezérökké és parancsolójukká választák magoknak és fiaik fiainak mind utolsó íziglen Álmust, Ugek fiát, és a kik az õ nemzetségébõl származandnak; mivel Álmus vezér, Ugek fia, és a kik az õ nemzetségébõl származtak, fényesebb nemzetségûek és hadban hatalmasabbak valának. Ama hét fejedelmi személy is mind nemes eredetû, hadban hatalmas, hitben állhatatos férfiú vala. Akkor egy akarattal így szólának Álmus vezérhez: e naptól fogva téged vezérünkkel és parancsolónkká választunk, és hova szerencséd vezetend, oda követünk. Ekkor a fõnt említett férfiak Álmus vezérért saját véröket pogány szokás szerént egy edénybe bocsátva, megerõsíték az esküvést, és jóllehet pogányok voltak, mindamellett is az esküszerezõdést, melyet akkor tettek vala egymás közt, mind halálokig megtartották ilyenképen.

VI. FEJEZET.

ESKÜVÉSÖKRŐL.

Az eskü első állapotja így vala: hogy míg éltek tart, mind magoknak, mind maradékaiknak is, vezérek mindig Álmus nemzetségéből legyen. Az eskü másod állapotja így vala: hogy ha valami jót munkájokkal szerezhettek, senki közülök ki ne legyen zárva belőle. Az eskü harmad állapotja így vala: hogy azon fejedelmi személyek, kik Álmust szabad akarattal választották urokká, se magok se fiaik soha a vezér tanácsából és az ország tisztjéből egyáltalában ki ne rekesztessenek. Az eskü negyed állapotja így vala: hogy ha valaki utódaik közül hűtlenné lenne a vezér személye ellen, és meghasonlást mívelne a vezér és rokonai között, a vétkesnek vére ontassék, mikép az ő vérök omlott az esküben, melyet Álmus vezérnek tettenek. Az eskü ötöd állapotja így vala: hogy ha valaki Álmus vezér és a többi fejedelmi személyek utódaiból esküjük állapotjait meg akarná szegni, átok alá legyen vetve mind örökké. Mely hét férfiú nevei ezek valának: Álmus Árpád atyja, Eleud Zobolsu * atyja, kitől a Saak ** nemzetség származik, Kundu Kurzan atyja, Ound Ete atyja, kitől a Kalán és Kolsoy nemzetség származik, Tosu Lelu atyja, Huba, kitől a Zemera nemzetség származik, hetedik Tuhutum, Horka atyja, kinek fiai voltak Gyyla és Zombor, kiktől a Moglout nemzetség származik, mint alább mondván lesz. De hagyján! a történetírás útját kövessük.

* Mai kiejtéssel Szabolcs. — ** Csák.

VII. FEJEZET.

KIJÖVETELÖKRŐL.

Urunk születésének 884-dik esztendejében, miként az esztendőök szerénti krónikákban megvagyon, a hét fejedelmi személy, kiket hetumogernek nevezünk, megindult a scythiai földről nyugot felé. Kik között ugyanazon országból kijött az ő urok és tanácsuk, jó emlékezetű Álmus vezér, Ugek fia, Magóg király nemzetségéből, feleségével és fiával Árpáddal és nagybátyja Hulek két fiával Zuárddal és Kadusával, nem különben a szövetséges népek számtalan nagy sokaságával. Sok nap jöven pedig pusztaságokon, az Etil vizén¹ pogány szokás szerént tulbou-ra² ülve usztattak át, és soha város vagy lakhely nyomára nem találtak, sem ember készítettét nem ettek, mint szokásuk vala, hanem hússal és hallal éltek, míg nem Oroszországba értek, melyet Susudalnak neveznek. És ifjaik csaknem minden nap vadászatban valának, a honnan az naptól fogvást egész mostanig a magyarok a többi nemzeteknél különb vadászok. Így jöve mentek bé Álmus vezér és minden övéi Oroszország földjére, melyet Susudalnak neveznek.

VIII. FEJEZET.

RUTHENIÁRÓL.

Miután pedig a ruthénok részeihez elérkeztek, minden ellenmondás nélkül Kieu³ városáig hatottak, és midőn Kieu városán túlhaladtak, a Deneper⁴ folyón áthajózva, a ruthénok

¹ Volga. — ² Tömlő. — ³ Kiev. — ⁴ Dnieper.

országát meg akarák hódítani. Ekkor a ruthénok vezérei ezt megértvén, nagyon megfélemlének, mivelhogy hallották volt, hogy Álmus vezér, Ugek fia, Athila király nemzetségéből való, kinek ősapáik esztendőnként adót fizetnek vala. Mindazáltal a kievi vezér összehivatván minden előkelőit, s egymással tanácsot tartván, azt választák, hogy hadat indítsanak Álmus vezér ellen, és készebbek lennének harczban meghalni, mintsem tulajdon országukat elveszítsék és önkénytelen alattvalóivá legyenek Álmus vezérnek. A kievi vezér azonnal követeket küldvén, a kúnok hét vezérét, leghívebb feleit, segítségül szólítá. Akkor ezen hét vezér, kiknek nevei ezek voltak: Ed, Edumen, Etu, Bungér, Ousad Ursuur atyja, Boyta, Ketel Oluptulma atyja, a kievi vezér barátságáért nem csekély számú lovasságot gyűjtván egybe, sebes nyargalvást Álmus vezér ellen jövének. S a kievi vezér seregével eléjük mene, s a kúnok segítségével sok fegyveressel Álmus vezér ellen indula. Álmus vezér pedig, kinek segítője vala a szent lélek, fegyverbe öltözve s a sereget rendezve lóháton jár s kel vala, bátorítva vitézeit s neki szöktetve megállá minden övéi előtt és monda nekik: «Scythák, bajtársaim, hős férfiak! emlékezzetek útra-keles-tekre, midőn azt mondtátok, hogy földet, melyen lakozhassatok, fegyverrel és haddal fogtok keresni. Ne döbbenjetek azért meg a ruthénok és kúnok sokaságán, kik ebeinkhez hasonlítanak. Mert a kutyák, mindjárt hogy uraik szavát hallják, nemde megfélemlenek? mert az emberség nem a nép sokaságában, hanem a lélek erejében áll. Vagy nem tudjátok-e, hogy egy oroszlán sok szarvast megfutamtat, a mint egy bölcs mondja. De ezeket mellőzve, mondom nektek: ki bírt ellenállni Scythia vitézeinek? nem a scythák szalasztották-e meg Dariust a perzsák királyát, s így az rémülten és nagy csúful futott Persiába s elvesztett ott nyolczvanezer embert. Vagy nem a scythák vágták-e le Cyrust a perzsák királyát háromszázharminczezer emberével? vagy magát Nagy Sándort is, Filep király és Olympiász királyné fiát, ki harczolva sok országot meghódított volt, nem szalasztották-e meg a scythák csúfosan? Azért is serényen és vitézül harczoljunk

ellenök, kik ebeinkhez hasonlítanak, és csak úgy féljünk sokaságuktól, mint a legyek sokaságától». Ezt hallván Álmus vezér vitézei nagyon megbátorodának, s mindjárt megfúvák a hadi kürtöket mindenfelől, és összevegyült a két ellenfél serege, s elkezdének keményen vívni egymással, és igen sok elhulla a ruthénok- és kúnokból. A ruthénok és kúnok említett vezérei pedig, övéiket a hadban hanyatlani látván, futásnak eredének, és hogy életöket menthessék, sietve Kieu városába vonulának. Álmus vezér és vitézei a ruthénokat és kúnokat Kieu városáig üzvé, a kúnok tar fejait Álmus vezér vitézei mint a nyers tököt úgy aprítják vala. A ruthénok és kúnok vezérei pedig a városba bemenvén, a scythák merészségének láttára, mint a némák úgy elhallgatának.

IX. FEJEZET.

A VEZÉR ÉS A RUTHÉNOK KÖZT KÖTÖTT BÉKÉRŐL.

Álmus vezér és vitézei pedig győzedelmet nyervén, a ruthénok földjét meghódíták és jószágaikat elszedvén másod héten Kieu városát kezdék vívni. És midőn hágsókat kezdtek a kőfalhoz rakni, a kúnok és ruthénok vezérei a scythák merészségének láttára nagyon megfélemlének. És miután ezt általlátták, hogy azoknak ellenállni nem birnak, a kievi vezér és a ruthénok más vezérei, mint szintén a kún vezérek, kik ott voltak, követeket küldve kérik vala Álmus vezért és főembereit, hogy kössenek velök békét. És midőn a követek Álmus vezérhez jöttek és kérték, hogy ne üzzék ki uraikat székeikből, akkor Álmus vezér övéivel tanácsot tartva, így bocsátotta vissza a ruthénok követeit, hogy a vezérek és előkelőik adják túsokul fiaikat, és fizessenek esztendőnként tízezer márkányi adót, s ezenfölül eleséget, öltözetet és mást a mi szükséges adjanak. S a ruthénok vezérei, noha nem önszántokból, mégis mindent megadának Álmus vezérnek, hanem

kérék Álmus vezért, hogy Galiczia földjét elhagyva, a Hovos* erdőn túl nyugot felé Pannonia földjére szálljanak, mely előbb Athila király földje volt. És Pannonia földjét előttök szerfölött jónak magasztalják vala; mondják vala ugyanis, hogy ott igen nevezetes forrásvizek folynak egybe, a Duna és Tisza, és más igen nevezetes, jó hallal bővölkedő források, mely földön szlávok, bulgárok, blachok és a rómaiak pásztorai laknak; mert Athila király halála után Pannonia földjét a rómaiak legelőknek nevezik vala, mivelhogy nyájaik Pannonia földjén legelnek vala. És méltán nevezik vala Pannonia földjét rómaiak legelőjének; mert most is rómaiak híznak Magyarországra javaiból. De hagyján!

X. FEJEZET.

A HÉT KÚN VEZÉRRŐL.

Álmus vezér és előkelői pedig, egymás közt tanácsot tartván, a ruthén vezérek kérelmének eleget téve, velök békét kötének. Akkor a ruthénok vezérei, tudniillik a kievi és susudali vezér, hogy ki ne verjék őket székeikből, fiaikat túszkodul adák Álmus vezérnek, és küldének velök tízezer márkát, ezer lovat ruthén szokás szerint ékesített nyereggel és fékkel, száz kún gyermeket, negyven teherhordó tevét, menyét és nyest bőrt száma nélkül, és más számtalan sok ajándékot. Akkor az említett kún vezérek, tudniillik Ed, Edumen, Etu, Bunger Borsu atyja, Ousad Ursuuru atyja, Boyta, kitől a Bruksa nemzetség származik, Ketel Oluptulma atyja, midőn látták Álmus vezér kegyességét, melyet a ruthénok körül tőn, lábaihoz borulva Álmus vezérnek önkényt meghódolának, mondván: E mai naptól fogvást urunkká és parancsolónkká választunk utolsó íziglen és hova szerencséd veze-

* Mai kiejtéssel Havas.

tend, oda követünk. S mit szóval mondtak Álmos vezérnek, eskü hitével is pogány szokás szerént megerősíték, s Álmos vezér és előkelői is azon módon hittel és esküvel kötelezék nekik magokat. Akkor ezen hét kún vezér feleségestől, gyermekestől, nem különben nagy sokasággal Pannoniába jönni megindula. Hasonlóan a ruthénok közül is sokan Álmos vezérhez csatlakozva, vele Pannoniába jövének, kiknek maradéka mai napig különböző helyeken Magyarországon lakik.

XI. FEJEZET.

LODOMÉR ÉS GALICIA VÁROSÁRÓL.

Akkor Álmos vezér és a többi fejedelmi személyek, kiket hetumogernak neveznek, nem különben a kúnok vezérei atyjokfiaival és férfi- és nőcselédekkel együtt megindulának Kieuból, és a kievi ruthénok kalauzolása alatt Lodomér* városáig jövének. A lodoméri vezér és előkelői pedig Álmos vezérnek országuk határáig különféle becses ajándékokkal elébe jövének, s Lodomér városát neki önkényt megnyiták, s Álmos vezér minden övéivel három hétig azon helyen marada. Harmad héten pedig a lodoméri vezér két fiát jobbagyainak minden fiaival Álmos vezérnek túsokul adá, és ezen fölül kétezer márka ezüstöt, száz márka olvasztott aranyat, számtalan bőrrel és kaczagánnyal, és háromszáz lovat nyergestől, fékestől, és huszonöt tevét és ezer ökröt teher hordani, és más számtalan ajándékokat mutata bé mind a vezérnek mind előkelőinek. S negyed héten Álmos vezér övéivel Galiciába jöve, s ott magának és övéinek pihenő helyet választá. Midőn ezt Galicia vezére meghallotta, minden övéivel mezít-láb Álmos vezér elébe méne, és Álmos vezér használatára különféle ajándékokat mutata bé, és megnyitván Galicia város**

* Vladimir Oroszországban. — ** Halics Galicziában.

kapuját, mintegy tulajdon ura gyanánt fogadá vendégül, és egyetlen fiát országa előkelőinek több fiaival túsul adá, ezen fölül tíz legjava paripát, háromszáz lovat nyergestől fékestől, három ezer márka ezüstöt, kétszáz márka aranyat, s igen nemes köntösöket ajándékoza úgy a vezérnek mint valamenynyi vitézének. Midőn pedig Álmos vezér egy hónapon át Galiciában pihenő helyet tartott, akkor a galíciai vezér és többi társai, kiknek fiai túsokul voltak adva, Álmos vezért és nemeseit így kezdék kérni, hogy a Howoson túl nyugot felé Pannonia földjére szálljanak. Így mondják vala ugyanis nekiek, hogy azon föld nagyon jó, s ott igen nevezetes források folynak egybe, melyeknek nevei, mint föntebb mondtuk, ezek: Duna, Tisza, Vág, Maros, Körös, Temus,¹ és többek; a mely föld előbb csakugyan Athila királyé volt, s annak halála után foglalták el a római fejedelmek Pannonia földjét a Dunáig, a hová pásztoraikat helyezték. A földet pedig, mely a Duna és Tisza között fekszik, Keán Bulgárország nagy vezére, Szalán vezér ősapja, foglalta el a ruthénok és lengyelek határszéléig, és oda szlávokat és bulgárokat telepített lakni. A földet pedig, mely a Tisza és Igfon erdeje között van, mely erdő Erdeuelu² felé fekszik, a Morus³ folyótól a Zomus⁴ folyóig, Morout vezér foglalta el magának, kinek unokáját a magyarok Menumoroutnak⁵ nevezték, mivel hogy több ágyast tart vala, s azon földön úgynevezett kozár népek lakoznak. Azon földet pedig, mely a Mors⁶ vizétől Urszia⁷ váráig vagyon, bizonyos Glad nevű vezér foglalta el, ki Bundryn⁸ várából a kúnok segélyével kijött, s kinek nemzetségből származott Ohtum,⁹ kit azután sokkal utóbb sz. István király idejében Sunad Dobuka fia, a király unokája, Maros melléki várában megöle, mivelhogy említett királynak mindenben ellene szegült volt. Kinek is a nevezett király, jó szolgálataért, feleséget adott és Ohtum várát minden tartozandóságaival adományul adá. Mert így szokása a jó urak-

¹ Temes. — ² Erdély. — ³ Maros. — ⁴ Szamos. — ⁵ Mai kiejtéssel Mén-Marót. — ⁶ Maros. — ⁷ Orsova. — ⁸ Viddin. — ⁹ Mai kiejtéssel Ajtony.

nak híveiket megjutalmazni. Mely várat most Sunadnak¹ neveznek. De hagyján!

XII. FEJEZET.

MIKÉPEN JÖTTEK BE PANNONIÁBA?

Álmus vezér és előkelői pedig a ruthénok tanácsán megnyugodva, igen erős békét kötének velök. Mert a ruthénok vezérei, hogy székeikből őket ki ne űzzék, fiaikat, mint főttebb mondtuk, túsokul adák, számtalan ajándékokkal. Akkor Galicia vezére kétezer íjászt és háromezer parasztot előljáróba parancsolt, kik nekik a Hovos erdön át utat készítsenek a hungi² határszélíig, és minden barmaikat eleséggel és más szükségességekkel megterhelé s élelmökre marhát számtalant ajándékoza. Akkor a hét fejedelmi személy, kiket hetumogernek neveznek, és ezen hét kún vezér, kiknek neveit fönt elmondtuk, atyjokfiaival és férfi- és nőcselédekkel a galiciai ruthén vezér tanácsából és segélyével megindulának Pannonia földjére, s így a Hovos erdön átkelve, a hungi részekre szállának, s miután oda érkezének, azon helyet, melyet legelsőben elfoglaltak, Munkásnak³ nevezék, mivel hogy igen nagy munkával jutottak a földre, melyet magoknak óhajtnak vala. Akkor ott, fáradságaik kipihenése végett, negyven napig maradának s a földet kimondhatatlanul megszereték. A szlávok pedig, azon föld lakói, jövetelöket hallva, nagyon megfélemlének és magokat Álmus vezérnek önkényt alája veték, mivel hogy hallották volt, hogy Álmus vezér Athila király nemzetségből származott, s jöllehet Szalán vezér emberei voltak, mégis nagy tisztelettel és félelemmel szolgálnak vala Álmus vezérnek, mindent, mi az életre szükséges, miként illik tulajdon uroknak, kiszolgáltattván. És oly félelem és remegés szállá

¹ Csanád. — ² Ung. — ³ Munkács.

Béla király névtelen jegyzőjének könyve.

meg a föld lakóit, és úgy hizelkednek vala a vezérnek és előkelőinek, mint a szolgák tulajdon uraiknak, és dicsérik vala nekik azon föld termékenységet, és beszélnek vala, miképen foglalta volt el Athila király halála után a Bulgárországból kijött nagy Keán vezér, Szalán vezér ősapja, a görög császár segélyével és tanácsából azon földet, miképen hozták volt magokat a szlávokat Bulgárország földjéről a ruthénok határszélére, és miképen birja most vezérek Szalán őket és övéiket s mily hatalma nagyon szomszédai körül.

XIII. FEJEZET.

HUNG VÁRRÓL.

Akkor Álmus vezér és előkelői, ilyeneket hallván, szokott-nál jobban megörülének és Hung vár alá lovaglának, hogy azt bevegység. És midőn a fal körül tábort ütöttek, akkor azon vár Loborczy nevezetű ispánja, kit nyelvökön dukának hívtak, megszökvén, Zemlum* várába siet vala, kit a vezér vitézei üldöztén, s egy folyó mellett elfogván, azon helyen fölakasztának, s az naptól fogva azon folyót ezen Loborczy** nevéről nevezték. Akkor Álmus vezér és övéi Hung várba bévonulván, a halhatatlan isteneknek nagy áldozatokat tőnek, és négy nap lakomáznak. Negyed nap pedig Álmus vezér tanácsot tartva, és minden övéinek esküjét véve, fiát Árpádot még életében vezérré és parancsolóvá tevő. És Árpádot hungvári vezérnek, és Hungutól minden vitézeit hungváriaknak nevezték az idegenek nyelvén, és azon nevezet mind maig tart egész világon.

* Zemplén. — ** Laborcz.

XIV. FEJEZET.

ÁRPÁD VEZÉRRŐL.

Úr születésének 903-dik esztendejében Árpád vezér seregeit kiküldvén, az egész földet, mely a Tisza és Budrug* között vagyon, Ugosaig** minden lakóival magának elfoglalá és Borsoa várát megszállá, harmadnap azt megvíván, bevév, falait lerontá, s Szalán vezér vitézeit, kiket ott talált, lánczra verve Hung várába parancsolá vitetni. S midőn itt több ideig lakoznak vala, a vezér és övéi látván a föld termékenységet és mindenféle vad feles voltát és a hal bőségét a Tisza és a Budrug vizében, a földet Árpád vezér és övéi kimondhatatlanul megszerették. Végre pedig, midőn mind ezt, a mi történt, Szalán vezér megszökött embereitől meghallotta vala, kezét sem meré emelni, hanem követeit küldvén, bulgár módra, miként azok szokása, fenyegetőzni kezde, s Árpádot mintegy nevetségből hungvári vezérül üdvözlé s övéit gúnyból hungváriaknak nevezé, és mindenképen csudálkozni kezde, kicsodák és honnan jönnek, hogy ilyeket tenni merészeltek, s meghagyá nekik, hogy rossz tetteiket hozzák helyre, és a Budrug folyón semmiképen ne merjenek átlépni, nehogy ő a görögök és bulgárok segítségével megérkezhén, rossz tetteikért a kölcsönt visszaadva, alig bocsásson el valakit, ki hazatérve meneküléséről örömhírt vihessen. Szalán vezér követei pedig Zemlin várához érkezhén és a Budrug folyón átkelvén, más nap Árpád vezérhez jutának, harmadnap pedig Árpád vezért urok nevében üdvözlék és annak izenetét Árpád vezérnek előadák. Árpád vezér pedig meghallgatván a kevély Szalán vezér követségét, nem kevélyen, hanem alázattal felele néki, mondván: «Jóllehet az én ősapám, a nagyhatalmas Athila király,

* Bodrug. — ** Ugocsa.

bírta vala a földet, mely a Duna s Tisza között a bulgár határszélig terjed, mely földet most ő bír, mindazáltal én, nem a görögöktől vagy bulgároktól való féltében, mintha nem bírnék ellenök állani, hanem vezértek Szalán barátságáért, a magam igazából csak egy kis részt kérek barmaim miatt, tudniillik a Souiou¹ vizéig való földet, s ezenfölül kérem vezértektől, hogy küldjön nekem a maga emberségéből két kulacs Duna vizet, és egy nyaláb füvet Olpar² homokjáról, hogy megkisérthessem, ha édesebbek-e Olpar homokjának füvei a scythiai vagyis Dentumogeri füveknél s ha a Duna vize jobb-e a Tanais vizénél?» És kiadván nekik az üzenetet, különféle ajándékokkal gazdagítja őket, és jó indulatjokat megnyerve, hazamenniök parancsolá. Akkor Árpád vezér tanácsot tartva, azon módon küldé követeket Szalán vezérhez, és küldé néki tizenkét fehér lovat, tizenkét tevét, tizenkét kún gyermeket, és a vezérnének tizenkét igen okos ruthén leányt, tizenkét hölgymenyét, és tizenkét nyuszt bőrt, és tizenkét aranyos köntöst. És azon követségbe a nemesebb személyekből Oundut, Ethe atyját, és másiknak Ketelt, Oluptulma atyját, és harmadiknak küldének egy igen serény vitézt, Tursol nevezetűt, kémlelés végett, ki a föld minőségét nézze körül és minél hamarább visszatérve hozzon hírt urának Árpád vezérnek.

XV. FEJEZET.

KAMARUM³ VÁRÁRÓL.

Árpád vezér követei pedig, Oundu Ethe atyja, Ketel Oluptulma atyja és Turzol kún vitéz, kinek magában magva szakadt, elindulván a Budrug vizén átszutatának azon helyen, hol a Saturholmutól⁴ eredő kis patak a Budrugba szakad. És így átkelvén a Budrug vizén, midőn az említett kis pata-

¹ Sajó. — ² Alpár. — ³ Komárom. — ⁴ Sátorhalom, S.-A.-Ujhely mellett.

kon vigan át akarnának kelni, akkor Ketel, lova megbotolván, az árvízben elmerüle, és társai segítségével alig szabadula meg a haláltól. Akkor ezen patakot Ketel társai nevetségből Ketel-potakának nevezék; és aztán Árpád vezér a maga kegyelméből azon egész földet minden lakóival Saturholmutól kezdve a Tulsuoá* vizéig annak a Ketelnek ajándékozá. És nem csak ezt, hanem ennél nagyobbat is ajándékoza neki; mert Árpád vezér az egész Pannonia földjét meghódítván, ugyanazon Ketelnek leghűbb szolgálataért nagy földet adott a Duna mellett, hol abba a Vág vize szakad, hol azután Oluptulma, Ketel fia, várat épített, melyet Kamarum-nak nevezett, mely vár szolgálatjára mind a magával hozott, mind a vezértől szerzett népből két részt ajándékozott, holott is sok idő múlva Ketel és fia Tulma pogány módon eltemettetett. Azon földet pedig, melyet most Ketelpotakának neveznek, maradéka András király, kopasz László fia, idejéig birta. András király azonban Ketel maradékaitól azon helyet elcserélte két okon: először, mivel a királyoknak vadászatokra alkalmas vala, másodsor mivel felesége szeret vala azon részeken lakni, azért hogy közelebb legyen szülőföldjéhez, mivel a ruthénok vezérének leánya vala, és fél vala a német császár jövetelétől, hogy az, Péter király véréért boszút állandó, Magyarországra jövend, mint a következőkben mondva lesz.

XVI. FEJEZET.

TURZOL** HEGYÉRŐL.

Akkor Ound és Ketel mint szintén Turzol az erdőn átmenvén, a mint a Budrug folyó mellett lovaglának, mintegy ki akarván tenni magokért, sebes nyargalvást futva egy magasabb hegy tetejére vágattak, kiket Turzol igen serény vitéz

* Tolcsva. — ** Tarczal.

megelőzvé, mindnyájok közt elsőben hágott föl a tetőre, s azon hegyet az naptól fogva maig Turzol hegyének nevezték. Akkor ezen három úr azon hegy csúcsáról a földet, mennyire az emberi szem beláthatja, mindenfelé körültekintvén, kimondhatatlanul megszereték, s azon helyen pogány szokás szerént egy igen kövér lovat leölvén, nagy áldamást tőnek. Turzol búcsút vévén társaitól, mint a ki merész férfiú és fegyverében biztos vala, vitézeivel Árpád vezérhez visszatére, hogy neki a föld hasznos voltát hírül vigye, a mi úgy is lőn. Ound és Ketel pedig lóháton igen gyors futással Turzol hegyéről megindulva harmad nap Szalán vezért Olpar várában a Tisza mellett találák, kit is Árpád részéről köszöntének és udvarába érkeztök után más nap ajándékait, melyeket magokkal vittek vala, bémutaták, és Árpád vezér izenetét neki előadák. Szalán vezér látván az ajándékokat, s mind a maga emberei mind ezek követségét meghallgatván, a szokottnál jobban megörüile, s Árpád vezér küldötteit kegyesen fogadá, s különféle ajándékokkal gazdagítá, és ezen fölül Árpád kívánatait megadá. Tized nap aztán Ound és Ketel Szalán vezértől búcsút vévén, haza indulának, kik által Szalán vezér két kulacs Dunavizet, s Olpar homokjának java fűvéből egy nyalábot küldött mintegy nevetség okáért Árpád vezérnek különféle ajándékokkal, s ezen fölül a Souyoy vizéig való földet lakosaival együtt neki ajándékozta. Akkor Ound és Ketel Szalán vezér követeivel Árpád vezérhez sietve megjövén, a küldött ajándékokat bémutaták, s a földet összes lakosaival együtt Árpád vezérnek ajándékozottnak mondák. A honnan igen nagy öröm támadt Árpád vezér udvarában, és három nap nagy lakomát üllének, és akkor Árpád vezér a békét megerősítvén, Szalán vezér követeit különféle ajándékokkal gazdagon békével haza bocsátá.

XVII. FEJEZET.

ZERENSZÉ-RŐL.¹

Árpád vezér és nemesei pedig Hung várból nagy örömmel megindulván, Turzol hegyén túl tábort ütének a Tukota² vize melletti mezőn a Zerenche hegyéig, és azon hegységről azon hely mivoltát megsejmelvén, azon helyet amabilisnek nevezék, a minek értelme saját nyelvökön zerelmes, mivelhogy azon helyet nagyon megszerették, és ezen naptól fogva maig a zerelmu szótól nevezik ezen helyet Zerenche-nek. A hol is Árpád vezér és minden előkelői mind cselédestől, dolgukat félre téve, gunyhókat csinálván, magoknak pihenő helyet választának, és ott nem kis ideig maradának, míg minden velők szomszéd helyeket meghódítottak, tudniillik a Souyou vizéig és Sóvárig. És ugyanott a Tukota mellett s az erdők alján Árpád vezér különböző helyeken sok földet ada lakosaival együtt Edunek és Edumernek, mely földeket maradékaik isten kegyelmének segélyével mind mostanig birniok érdemlették. Említett Turzol pedig Árpád vezér kegyelméből azon hegy tövében, hol a Budrug a Tiszába szakad, nagy földet szerze, s azon helyen földvárat építe, melyet most jelenben Hymus-uduornak³ neveznek.

¹ Szerencs, alább Zerenche és Zeremsu. — ² Takta vize, a Tisza egy szakadéka. — ³ Mai kiejtéssel Himesudvar.

XVIII. FEJEZET.

BORSODRÓL.

És midőn így meggyökereztek vala, akkor köztanácsból és minden lakosok javaslatára Borsut, Bunger fiát, erős haddal kiküldék a lengyelek földje felé, hogy az ország határszéleit tekintse meg, és gátakkal erősítse meg egész a Turtur¹ hegyéig, és alkalmas helyen építsen várat az ország őrizete végett. Borsu pedig búcsút véve, szerencsésen megindula, és sok parasztságot összegyűjtvén, a Buldva vize mellett várat építe, melyet azon nép Borsodnak nevezte, mivelhogy kicsiny vala. Bors pedig a lakosok fiait túszerzőkül vétén s határokat hányván a Turtur hegyeinél, visszatért Árpád vezérhez; és Borsu visszatértén lőn nagy öröm a vezér udvarában. A vezér pedig jó tettéért Borsut azon várban ispánná tevé és azon rész minden gondját ő reá bízta.

XIX. FEJEZET.

A BIKORI² VEZÉRRŐL.

Árpád vezér pedig néhány nap múlva, nemeseinek tanácsát elfogadva, követeket küldte Bihar várába Menumorout vezérhez, kérvén tőle, hogy ősapja Athila király igazából engedje át neki a földet a Zomus vizétől a nyiri⁴ határszélig és a mezesi kapuig és küldje néki ajándékokat, miként előbb Szalán tituli vezérnek küldött vala. Ezen követségbe két igen serény vitéz vala küldve: Usubuu a Zolouku atyja, és Velek, kinek

¹ Tátra. — ² Bihar. — ³ Szamos vize. — ⁴ Nyírség.

nemzetségéből Turda püspök származott. Mert ezek nagy-nemes nemzetségűek valának, miként más scythiai földről kijöttek is, kik Álmus vezér után nagysok néppel jöttek volt.

XX. FEJEZET.

MIKÉPEN MENTEK BIHOR ELLEN?

Árpád vezér követei pedig, Usubuu és Veluk, a Tisza vizén a Lucy* révén átevezének, s innen megindulva Bihar várába jutának, Menumorout vezért köszönték, s az ajándékokat, melyeket vezérok küldött vala, neki bémutatók. Végre pedig Árpád vezér üzenetét neki előadván, a földet, melyet megneveztünk, követelék. Menumorout vezér pedig őket kegyesen fogadá és különféle ajándékokkal gazdagítva, harmad nap haza menniök parancsolá. Kiknek azonban így válaszola, mondván: «Mondjátok meg uratoknak, Magyarország vezérének Árpádnak; kötelesek vagyunk neki mint barát barátjának mindenben, mire szüksége van, mivel jövevény ember és sokban megszorul; hanem a földet, melyet kegyelmüinktől kért, míg élünk, semmiképen nem engedjük. Azt is nehezen szíveltük, hogy Szalán vezér igen nagy földet adott neki, vagy jószántából, mint mondják, vagy félelemből, mint tagadják. De mi se jó szántunkból, se félelemből nem engedünk neki földet csak egy maroknyit sem, jóllehet saját igazának mondja is. És szavai nem zavarják meg lelkünket, azért hogy azt izente volt, hogy Athila király nemzetségéből származott, kit isten ostarának hívnak vala, s ki szintén erőszakosan rabolta vala el ezen földet ősapámtól, de bizony most uramnak a konstantinápolyi császárnak kegyelme miatt, senki sem bírja azt kezeimből kiragadni». Ezt mondva, visszamenniök engedé őket. Akkor Usubuu és Veluk, Árpád vezér követei, sebes futtatva urok-

* Ma lúczy rév.

hoz sietének, és megérkezvén, Menumorout izenetét uroknak Árpád vezérnek előadák. Árpád vezér pedig és nemesei ezt hallván, haragra lobbanának, és mindjárt elvégezték, hogy ellene sereget küldjenek. Akkor elhatározták, hogy Tosu, Lelu atyja, és Zobolsu, Eleud atyja, kitől a Saak * nemzetség származik, mint szintén Tuhtum, Horka atyja, Geula és Zumbor nagyatyja, kiktől a Moglout nemzetség származik, induljanak. Kik miután Árpád vezértől búcsút vettek, nem csekély sereggel megindulának, és a Tiszát a ládi révén minden ellenmondás nélkül átúsztaták. Másnap pedig a Tisza mentén a Zomus vize felé kezdenek lovagolni, és tábort ütének azon helyen, hol most Zobolsu** vagyon, és azon a helyen a föld majd minden lakói nekik önkényt meghódolának, s lábaikhoz borulva fiaikat túszokul adák, nehogy valami bajok legyen. Mert félnek vala tőlök majd nem minden népek, és színök elől néhányan futva alig menekülének meg, kik Menumorouthoz érve tetteiket hírül vivék. Ennek hallatára oly nagy félelem lepé meg Menumoroutot, hogy kezét sem meré fölemelni; mivel minden lakosok félnek vala tőlök kimondhatatlanul, mivelhogy hallották volt, hogy Álmus vezér, Árpád atyja, Athila király nemzetségéből származott. A honnan senki sem hiszi vala, hogy élhessen, hanem ha Álmus vezér fia Árpád és nemeseinek kegyelméből, miért is legtöbben önként hódolnak vala nekik. Jól bétöltötte Isten Álmus vezéren és fián Árpádon a jóslatot, melyet Mójzses prophéta zengett volt Izrael fairól, mondván: «és a hely, melyet lábotok tapodand, tietek lészen», mivel az naptól fogva a helyeket, melyeket Álmus vezér és fia Árpád a többi nemesekkel tapodtanak, mai napig maradékaik birták és birják.

* Csák. — ** Szabolcs.

XXI. FEJEZET.

ZOBOLSURÓL.

Akkor Zobolsu, nagy bölcs férfiú, megsejmelvén egy helyet a Tisza mellett, miután annak mivoltát látta, várépítésre igen erősnek érté. Tehát társainak köztanácsából, a lakosságot összegyűjtvén, nagy árkot hányata és igen erős várat építette földből, melyet most Zobolsu várának neveznek. Akkor Zobolsu és társai a föld népéből sokat ezen várhoz szolgáknak rendelének, kiket most polgároknak hívnak. És ott egy Ekulsu nevezetű nagynemes vitéz alatt katonaságot hagyván, tovább menni készülének. Akkor Zobolsu és társai az egész sereget két részre oszták, hogy egyik rész a Zomus vize mellett, a másik pedig a níri részen menjen. Zobolsu és Thosu, Lelu atyja, a sereg felével a Tisza partján nyomulának elő, hódítva a népeket, s elérkezének a Zomus folyó mellé azon helyre, melyet most Saruvárnak² hívnak, és azon helyen, a mocsáron alól, Thosu Lelu atyja, sok népet összegyűjtve nagy árkot ásata, és igen erős földvárat építtete, melyet először Thosu várának neveztek, most pedig Saruvárnak hívnak, s a lakosok fiait túsokul vévén, azt vitézekkel megrakva hagyák. Akkor Thosu az urának Árpád vezérnek meghódolt nép kérelmére vásárhelyet állíta Nír és Tisza között, mely vásárhelyre saját nevét adá, melyet maig is Thosu-vásárának neveznek. Azután pedig Zobolsu és Thosu innen megindulva Zotmar³ váráig jutának, s a várat három nap harczolva víván, győzedelmet nyerének s negyed nap a várba bemenvén, Menumorout vezér vitézeit, kiket ott foghattak, vas bilincsekre verve a tömlöcz legsötétebb mélyébe veték, a lakosok fiait túsokul vevék, s a várat vitézekkel megrakva hagyák, magok pedig a meszesi kapu felé indulának.

¹ Nyír, Nyírség. — ² Mai kiejtéssel Sárvár. — ³ Szatmár.

XXII. FEJEZET.

A NIRRÓL.

Tuhutum pedig és fia Horka, a níri részeken lovagolva, nagy népséget hódítanak, a Nír erdejétől Umusouer-ig és így fölmenve Zylok-ig¹ jutának, senki kezét ellenök nem emelvén, mivel Menumorout vezér és emberei nem merének ellenök harczolni, hanem a Kris² vizét kezdék őrizni. Akkor Tuhutum és fia Horka Zilokból megindulva a meszesi részekre menének Zobolsuhoz és Thosuhoz, és midőn egymást viszont látták, nagy örömmel örvendének, és lakomát tartván, kiki dicsekszik vala győzedelmével. Reggelre kelve pedig Zobolsu, Thosu és Tuhutum tanácsot tartva elvégezik, hogy Árpád vezér országának határa a meszesi kapunál legyen. Akkor a föld lakosai parancsukra kőkapukat építenek és az ország határszélén fából nagy rekeszt csinálnak. Akkor ezen említett három férfiú hív követek által minden tetteit megízené Árpád vezérnek és előkelőinek. Mit midőn Árpád vezérnek és jobbágyainak hírül vittek, igen nagy örömmel örvendének, és pogány szokás szerént áldumást tőnek, és az örömhírt jelentőknek különféle ajándékokat adának. S Árpád vezér és előkelői ezen örömnök okáért egy egész héten át ünnepélyesen lakomáznak vala, és csaknem mindennap megittasodnak vala ily nagy örömnök történte miatt. És ezt hallva, Árpád vezér és emberei megindulának Zeremsuról, és tábort ütének a Souiou vize mellett a Tiszától a Honrat³ vizéig.

¹ Zilah, — Zilaj. — ² Körös. — ³ Hernád.

XXIII. FEJEZET.

THOSU, ZOBOLSU ÉS TUHUTUM GYŐZEDELMÉRŐL.

Thosu és Zobolsu, nem különben Tuhutum, midőn látták, hogy Isten nekik nagy győzelmet adott és uroknak azon föld népét majd mind meghódították, akkor igen fölmagasztaltatának azon föld lakói felé, és midőn ott már senkire sem találtak, több napig ott maradának, míg az ország határait nagy-erős reteszekkel megerősítették.

XXIV. FEJEZET.

AZ ERDŐNTÚLI FÖLDRŐL.*

És midőn ott továbbad időztek, akkor Tuhutum, Horka atyja, a mint hogy fortélyos ember vala, midőn kezdette halani a lakosoktól az erdőntúli föld jóságát, hol bizonyos Geleu blach uralkodik vala, arra kezde áhítani, hogy ha lehető volna, urának Árpád vezérnek kegyelméből az erdőntúli földet magának és maradékainak megszerezné, mi úgy is történt azután. Mert az erdőntúli földet Tuhutum maradéka István szent király idejéig birta és tovább is birta volna, ha kisebb Gyla két fiával Biviával és Buknával keresztényekké akartak volna lenni, és nem tettek volna mindig a szent király ellenére, mint a következőkben mondva léssen.

* Azaz Erdély.

XXV. FEJEZET.

TUHUTUM OKOSSÁGÁRÓL.

Említett Tuhutum pedig, mint nagyokos férfiú, küldte egy ravasz férfiút Opaforkos Ogmand apát, hogy loppal járva kémlelje ki neki az erdőntúli föld mivoltát és termékenységét, s milyenek annak lakói, hogy ha lehető volna, velök megvívna; mert Tuhutum maga erejével hirt, nevet és földet akar vala magának szerezni, mint hegedőseink mondják: «Mindnyájan ők földeket szerzének. És magoknak hirt nevet nyérének.» De hagyján! Midőn Ogmand apa, Tuhutum kéme, róka módjára körül járva, a föld jóságát, termékenységét és lakosait megtekinté, mennyire emberi szem beláthatja, kimondhatatlanul megszerette és sebes vágatva visszafordult urához. Ki is midőn megérkezett, azon föld jóságáról urának sokat beszéle, hogy azon földet igen jó folyók öntözik, melyeknek neveit és hasznait sorra elmondá, és hogy azok fővenyében aranyat szednek, s azon föld aranya a legjobb és hogy ott kősót és sóskútakat ásnak, és azon föld lakosai az egész világon a leghitványabb emberek, mivel blachok és szlávok, s mivel ijón és nyilon kívül más fegyverök nincs, és hogy vezérök Geleou is nem igen bátor és nincsenek körötte jó vitézek, hogy ellene mernének állni a magyarok merészségének, minthogy a kúnoktól és besenyőktől sok bántalmat szenvednek.

XXVI. FEJEZET.

MIKÉNT MENTEK GELU ELLEN?

Akkor Tuhutum azon föld jó voltát hallván, követeket küldte Árpád vezérhez, hogy neki adjon szabadságot az erdőn túl menetelre Gelou vezér ellen harcolni. Árpád vezér pedig

tanácsot tartván, Tuhutum szándékát dicséré s szabadságot ada neki az erdön túl menetelre Gelou ellen harczolni. Midőn ezt Tuhutum a követtől meghallotta, vitézeivel fölkészüle és ott hagyván bajtársait, megindula az erdön túl kelet felé Gelou a blachok vezére ellen. Gelou erdöntúli vezér pedig meghallván jövetelét, seregét összegyűjté, és sebes nyargalvást elébe lovalgolni kezdé, hogy őt a meszesi kapunál föltartsa. De Tuhutum egy nap az erdön átkelvén, az Almás vizéhez érkezett. Akkor mind két sereg összetalálkozott, csak a folyó feküdvén közöttök. S Gelou vezér azt akarja vala, hogy itt tartóztassa fel őket ijászaival.

XXVII. FEJEZET.

GELU HALÁLÁRÓL.

Reggelre kelve, Tuhutum hajnal előtt két részre osztá seregét s az egyik részt kissé feljebb küldé, hogy a folyón Gelou vitézeinek tudta nélkül átkelve kezdjék meg a csatát, mi úgy is történt. És mivel könnyen esett átkelniök, mind két sereg egyiránt viadalra kerüle, és erősen vívának egymással, de meggyőzetének Gelou vezér vitézei és közzülök sok megöleték, többen pedig foglyokká lőnek. Midőn vezérök Gelou ezt látta, akkor élte védelme végett kevesed magával futásnak erede; midőn ez futtában a Zomus mellett épült vára felé sietett, Tuhutum vitézei merész nyargalvást üldözték Gelou vezért, a Kopus* folyó mellett megölék. Akkor a föld lakói urok halálát látván, tulajdon magok jószántából kezet adva, Tuhutumot, Horka atyját urokká választák, s azon helyen, melyet Eskuleunek** hívnak, hitöket esküvel erősíték, s az naptól fogva azon helyet Eskuleunek nevezték, mivel hogy ott esküdtek meg. Tuhutum pedig, az naptól fogva azon földet békével és szerencsével birta, sőt maradéka is a szent király István idejéig birta. Tuhutum

* Kapos. — ** Esküllő.

pedig nemzette Horkát, Horka nemzette Geulát és Zumbort, Geula nemzett két leányt, kiknek egyikét Karoldunak, a másikat Saroltunak hívják vala, és Sarolt volt István szent király anyja. Zumbor pedig nemzette a kisebb Geulát, Bua és Bukna atyját, kinek idejében a szent király István meghódította az erdőntúli földet, s magát Geulát kötözve Magyarországba hozta, s egész életének folytán tömlöczben tartotta, mivel hogy a hitben gyenge vala, s kereszténynyé lenni nem akara, és sokat ellenére tett István szent királynak, jöllehet anyjának vérségéből való volt.

XXVIII. FEJEZET.

MENUMOROUT VEZÉRRŐL.

Tosu és Zobolsu pedig diadalmat nyerve visszafordulának Árpád vezérhez, meghódoltatva az egész népet a Zomus folyótól a Körösig, és senki sem meré kezét ellenök emelni, s maga vezérok Menumorout inkább készül vala útját Görögországba venni, mint ellenök indulni. És onnan megindulván, egy Humusouer nevű folyó mellett szállának alá, és jövének Zerep mocsárig¹ s innen megindulván Zeguholmu-ig² jövének s ott akarnak vala átkelni a Körösön, hogy Menumorout ellen harcoljanak, de Menumorout vitézei megjövén, átmenetelőket megátolák. Innen megindulván, egy napi lovaglás után tábort ütének a kis hegyeknél s innen a Turu vize³ mellett lovagolva, a Tiszához érének s a Tiszán a drugmai⁴ révén áthajóznak, holott is Árpád vezér kegyelméből egy Huhot nevű kún vitéznek nagy földet szereztek, melyet maradéka mostanig bír.

¹ Szerep Biharmegyében. — ² Szeghalom Békésmegyében. — ³ Berettyó. — ⁴ Dorogmai rév, Borsodmegye déli határán.

XXIX. FEJEZET.

VISSZATÉRTÖKRŐL.

Midőn a Tiszán áthajóztak, követeiket Árpád vezérhez előre küldötték, kik az örömhírt megvigyék. Kik midőn Árpád vezérhez érkeztek, s az örömet neki megjelentették, hogy Zobolsu és Tusó seregökkel épen s egészségben visszatértek s a drugmai réven minden hadaikkal áthajóztak, s midőn ezt Árpád vezér hallotta, hogy Thosu és Zobolsu minden hadaikkal épen s egészségesen visszatértek s a Tisza vizén áthajóztak, nagy lakomát tartat és az örömhírt hozóknak különféle ajándékokat ada. Mikor aztán Thosu és Zobolsu a vezér udvarába be akarnak menni, a vezér minden vitézeit eléjük küldé s így őket nagy örömmel fogadá. És miként a jó urak szokása híveiket szeretni, csak nem minden nap asztalánál vendéglé őket és sok ajándékokat oszt vala nekik; hasonlóan ők is Árpád vezérnek különféle ajándékokat adának, és a lakosoknak hozzájuk túsokul adott fiait bemutaták.

XXX. FEJEZET.

SZALÁN VEZÉRRŐL.

Árpád vezér és nemesei pedig néhány nap mulva tanácsot tartván, követeket küldének Szalán vezérhez, kik mintegy örömhírről jelentsék meg neki Thosu, Zobolsu, nem különben Tuhutum győzedelmét, és kérjék tőle a Zogea* vizéig való földet, mi úgy is történt. Elküldék ugyanis Etut és Voytát,

* Zagya.

kik midőn Szalán vezérrel Olpár homokján találkoztak, az öröميزenetet hírül adák és tőle a Zogea vizéig való földet kívánák.¹ Szalán vezér ennek hallatára igen nagy félelembe esett, és ijedtében a tőle kívánt földet a Zogeva vizéig Árpád vezérnek engedé s a követeknek különféle ajándékokat ada. Heted nap Etu és Voyta búcsút vévén, urokhöz visszatérének, kiket Árpád vezér tisztességgel fogada és követségök hallatára lőn nagy öröm a vezér udvarában, és a vezér kezde hiveinek helyeket és nagy birtokokat ajándékozni.

XXXI. FEJEZET.

ZEREMSURÓL VALÓ MEGINDULÁSUKRÓL.

Azután a vezér és fejedelmei megindulának Zeremsuról és áthajóznak a Souyou folyón, azon a helyen, hol a Honrád¹ forrása beleszakad és tábort ütének a Heuyou folyó² mellett a Tiszáig és Emeudig,³ és ott maradának egy hónapig. Hol is a vezér Bungernek, Borsu atyjának, nagy földet adott a Topulucea⁴ vizétől a Souyou vizéig, melyet most Miskoucy⁵-nak hívnak, és adott neki egy várat, melyet Geuru⁶-nek neveznek, s azon várat fia Borsu a maga várával, melyet Borsodnak hívnak, egy vármegyévé tette.

¹ Hernád. — ² Héjő vize Borsodban. — ³ Emőd. — ⁴ Tapolcza. — ⁵ Miskolcz. — ⁶ A mai Diós-Győr.

XXXII. FEJEZET.

URSUUR VÁRÁRÓL ÉS EGUR VIZÉRŐL.

Azután Árpád vezér és nemesei innen megindulva s a Naragy¹ vizéig menve, tábort ütének a patakok mellett, azon helytől fogva, melyet most Kasu-nak neveznek, hol is Ousadunek, Ursuur atyjának nagy földet adott, és ott azután annak fia Ursuur azon folyó fejénél várat épített, melyet most Ursuur várának neveznek. Innen aztán Árpád vezér és övéi megindulván, az Egur vizéig² jövének, és ott gunyhókat készítván, több napig maradának, s azon halmot, melyen a vezérnek leveles színt csináltak, Zenuholmu³-nak nevezék s táboruk az Ystoros vizétől Purozlou⁴ váráig terjedt. Innen megindulva a Zogea⁵ vizéig jövének, és tábort ütének azon folyó partján a Tiszától a Mátra erdejéig, s meghódoltaták a föld minden lakosait a Köröstől a Zogeya vizéig és Zepus⁶ erdőig. Akkor Árpád vezér a Mátra erdejében nagy földet adott Edunek és Edumen-nek, a hol azután unokájok Pota várat épített, kiknek nemzetségéből származott sok idő multával Sámuel király, kit kegyességéért Obának neveznek vala.

¹ Nyárad. — ² Eger vize. — ³ Szíhalom. — ⁴ Poroszló. — ⁵ Zagya. — ⁶ Szepes.

XXXIII. FEJEZET.

NOUGRÁD ÉS NYITRA VÁRÁRÓL.

Ugyanazon időben Árpád vezér, midőn magát vitézeivel így fölmagasztalva s biztosítva látta, akkor egymás közt tanácsot tartván, sok vitézeket küldé hadjáratra, kik neki Gumur¹ és Nougrád vár népét meghódítsák, és ha szerencsájök kedvez, menjenek föl a csehek határa felé Nyitra váráig, mely hadjáratra menő vitézeknek fejeikül és vezéreikül rendelé anyai nagybátyja Hulek két fiát, Zuardut és Kadusát, nem különben Hubát a fejedelmi személyek egyikét. Akkor ezen három úr, Árpád vezértől búcsút vévén, megindula azon helyről, melyet Paztuh²-nak hívnak s a Hongun vize mellett lova-golva ezen folyón átkelének a Souyou vize mellett. Innen megindulának Gumur vár vidékén keresztül s a Bulhadu hegyig jutának, innen a nougrádi részekre érvén, a Kaliga³ folyóig érkezének, innen pedig megindulván, a Duna partján menének és a Wereuecca⁴ vizén átmenvén, tábort ütének az Ypul⁵ vize mellett, és mivel isteni kegyelem vala bennök, mindenki félt tőlök, és leginkább azért félnek vala tőlök, mivel hallották volt, hogy Árpád vezér Álmus vezér fia, Athila király nemzetségéből származott. Akkor az azon földet lakó egész szlávtság, kik előbb Szalán vezér emberei voltak, tőlök való féltőkben magok szabad akaratjából meghódolának nekik, senki kezét sem emelítvén, és olly nagyfélve és remegve szolgálnak vala nekik, mintha rég uraik lettek volna. Akkor Zuardu és Kadusa, nem különben Huba, kitől a bölcs Zemera származik, midőn látták, hogy a sok nép nekik harcz nélkül meghódolt, nagy lakomát tőnek, és a föld előkelő lakosainak,

¹ Gömör. — ² Pásztó Hevesmegyében. — ³ Galga vize. — ⁴ Verőcze. — ⁵ Ipoly.

kik fiaikat túszerül adták, különféle ajándékokat osztának, őket szép szóval háború nélkül Árpád vezér uradalma alá hajták s a hadjáratra magokkal viték, fiaikat pedig túszerül vétén, különféle ajándékokkal Árpád vezérhez visszaküldék, min a vezér és nemesei nagyon megörülének, és az örömhírt hozóknak sok ajándékot adának.

XXXIV. FEJEZET.

A GRON* VIZÉRŐL ÉS BORSU VÁRÁRÓL.

E közben Zuard és Kadusa, Hulek fia, nem különben Huba és minden hadaik az Ypul vizén a Duna mellett átkelének, és más nap a Gron vizén átkelve, táborát ütének a mezőben egy kis földvár mellett, melyet Várod-nak neveznek és ezen várat bevétén, ott maradának három nap, Bonger fiának Borsunak jövetelére várva, kit Árpád vezér nagy sereggel küldött vala segítségökre. Negyed napon, midőn Borsu erős haddal hozzájok érkezett, a föld népe mind megfélemllett tőlök, és senki sem merte kezét ellenök emelni. Akkor ezen négy úr egymás közt tanácsot tartva, a hozzájok hű lakosok kérelmére elvégezé, hogy a sereg harmad része a föld népével menjen a Zouolon** erdőbe, kik is az ország határszélén mind kőből mind fából is erős torlaszokat építsenek, nehogy valaha a csehek vagy lengyelek lopni és rabolni országukba jöhessenek. Ekkor közegyetértéssel e végre Borsut, Bonger fiát, küldék ki vitézeivel, kik is midőn a Gron folyó mellett lovaglának, egy szarvas elöttök megfutamodva a hegyek tetejére hága, melyet Borsu nagysebesen úzvén, a hegyek tetején agyon nyilaza. S akkor Borsu, a mint azon hegyeket körül tekintette, azt vette észébe, hogy ott várat építsen. S mindjárt összegyűjtén a sok pórnépet, egy magosabb hegy ormán igen erős

* Garam. — ** Zólyom.

várat építe, melynek tulajdon nevét adá, a mint Borsu várának is nevezik. És innen seregével a Zouolun erdőig méne, és igen nagy kőerősséget építtete, melyet most Borssed Zouolunnak neveznek.

XXXV. FEJEZET.

NYITRA VÁROSÁRÓL.

Zuardu és Kadusa, nem különben Huba, Borsu távozta után minden hadaikkal megindulván azon várból, melyet Várodnak neveznek, táborba szállának a Tursok erdőn túl a Sytva vize mellett. Más nap pedig néhány embert, kiket vakmerőknek tudnak vala, kiküldének kémlelődni, kik a Nyitra vizén keljenek át s nézzék meg, ha harcz nélkül átmehetnének-e Nyitra városáig? Kik midőn sebes nyargalvást a Turmas* patakhoz értek, a hol az a Nyitrába szakad, láták, hogy az azon földet lakó szlávok és csehek, a csehek vezérének segítségével ellenök állanak. Minthogy Athila király halála után azon földet, mely a Vág és Gron között fekszik, a Dunától a Morova folyóig a csehek vezére foglalta vala magának s tette vala egy fejedelemséggé, és akkor tájban a cseh vezér kegyelméből nyitrai vezérré Zubur lett.

XXXVI. FEJEZET.

A VEZÉREK ÁLTAL KIKÜLDÖTT KÉMEKRŐL.

Midőn pedig azon kémek, kiket Zuard és Kadusa kiküldtek vala, látták, hogy a szlávok és csehek nekik ellent nem állhatnak, háromszor rájuk nyilazának s néhányat közzülök

* Tormos patak.

nyíllövésekkel megölének. S midőn látták a szlávok és csehek, kiket Zubur örökül állított vala, hogy azok, kiket Hetumogernak neveznek, ilyen fegyvert használnak, nagyon megfélemlének, mivel ilyen fegyverzetet soha sem láttak, és tüstént hírt adának uroknak Zuburnak és azon tartomány többi fejedelmeinek.

XXXVII. FEJEZET.

ÁRPÁD VEZÉREINEK HARCZÁRÓL.

Akkor Zubur ezt meghallván, a csehek segítségével sok fegyveressel eljők mene megütközni, és midőn mind két sereg a Nyitra vizéhez ért, Zuardu, Kadusa és Huba át akarnak vala menni a folyón. Hanem Zubur nyitrai vezér és vitézei ellenök igen sokáig harczolván, semmiképen nem akarják vala nekik az átmenetelt megengedni. És míg egymással sokáig harczoltak, a magyarok a csehek és szlávok között sokat agyon nyilaznak vala. De három nap a magyarok az árvizek miatt semmiképen át nem mehettek; végre azonban negyed nap a csehek és minden nyitrai szlávok látván a magyarok merészségét s a nyíllövéseket nem állhatván, futásnak eredének, és hogy éltöket megmenthessék, sebes vágatva Nyitra városába zárkoznak nagy félelemmel. Kiket Zuardu, Kadusa és Huba, nem különben a többi vitézek a városig üzének, s közülök némelyeket megölének, némelyeket megsebesítenek, s másokat elfogának. Vezérok pedig Zubur, midőn futásban ellenök harczolni akart, Kadusa lándsája által elesék és elfogatra őrizet alá téteték, a többiek pedig a városba zárkozva mint a némák úgy elhallgatának. Más nap azért Zuard, Kadusa és Huba a sok fegyveres sereggel keményen kezdék vívni Nyitra városát minden módon, és az Isten nekik nagy győzedelmet ada, és harczolva bemenének abba, és általok ott sok ellenségek vére omla. Akkor haragra gerjedve Zuburt

azon tartomány vezérét, kit tegnapelőtt elfogtak volt, egy magos hegyre vivén, fölakaszták; a honnan azon hegyet az naptól fogva maig Zubur-hegyének nevezik. És ezen tettökért félt tőlök azon hazának minden embere, és valamennyi nemes túsokul adá nekik fiait, és azon föld minden nemzetei meghódolának nekik a Vág vizéig. És mivel Isten kegyelme jár vala előttök, nem csak magokat hódoltaták meg, hanem valamennyi váraikat is bevévék, melyeknek nevei maig is ezek Stumtey¹, Colgoucy², Trusun³, Blundus⁴ és Bana⁵. És őrhozt rendelvén a várakba, elmenének a Moroa vizéig és Magyarország határait torlaszokkal megerősítvén, Boronáig és Saruvárig tűzték ki. És győzedelmet nyervén, visszatérének Árpád vezérhez, és azon föld minden hűtlenét vasra verve magokkal vivék. És midőn Zuard, Kadusa, nem különben Huba, Árpád vezérhez minden foglyaikkal épen s egészségben visszatértek, lőn nagy öröm a vezér udvarában. S Árpád vezér nemeseinek tanácsára és kérelmére, a Nyitra vidékéről hozott hűtleneknek, előbb tőlök esküt vevén, különböző helyeken földeket ajándékozott, nehogy valaha még hűtlenebbekké lévén, haza térve a nyitrai széleken lakó hiveinek ártsanak. És ezen örömében Árpád vezér Hubát Nyitra s más várak ispánjává tette és tulajdon földet adott neki a Sytuua⁶ vize mellett a Tursok erdőig.

XXXVIII. FEJEZET.

A GÖRÖGÖK ÉS BULGÁROK SEREGÉRŐL.

E közben Szalán, midőn a magyarok hatalmát és tetteit megértette, megfélemllett, nehogy valaha haragra gerjedve őt országából kiűzzék. Tanácsot tartván hát övéivel, követeket

¹ Ma Sempte Nyitra megyében. — ² Galgóc u. ott. — ³ Trencsén. — ⁴ Bolondócz Trencsén megyében. — ⁵ Bán u. ott. — ⁶ Zsitva.

külde a görögök császárához és a bulgárok vezéréhez, hogy adjanak neki segítséget, a magyarok vezére Árpád ellen való harczra. A görög császár és a bulgár vezér nagy sereget küldének Szalán vezérnek, mely midőn Szalán vezérhez megérkezett, azon helyen, melyet Tetelnek¹ hívnak, nagy öröm lőn a vezér udvarában. Más nap Szalán vezér és nemesei tanácsot tartván, követeket küldének Árpád vezérhez, mondván, hogy földjüket hagyja el, és induljon haza szülőtte földjére. Kik midőn Árpád vezérhez elérkeztek és Szalán vezér üzenetét neki elmondták, Árpád vezér és nemesei megneheztelvén, így üzenének vissza Szalán vezérnek: «A földet, mely a Duna és Tisza között fekszik és a Duna vizét, mely Ratisponától² Görgországba foly, pénzünkön vettük meg akkor, midőn új emberek voltunk, s árául küldtünk neki tizenkét fehér lovat és egyebeket, mint föntebb; ő maga is földje jóságát dicsérve küldött egy nyaláb füvet Olpár homokjáról és két kulacscsal a Duna vizéből. Parancsoljuk azért uratoknak Szalán vezérnek, hogy földünket elhagyva takarodjék gyors futással a bulgárok földjére, a honnan ősapja, a mi ősapánk Athila király halála után, kiszállott volt. Ha pedig ezt nem teendi, tudja meg, hogy mi ellene azonnal hadra kelünk.» Ezt hallván a követek, búcsút véve, szomorú képpel sietének Szalán vezérhez. Árpád vezér és nemesei pedig a Zogea³ vizétől megindulva, egész seregökkel táborba szállának a Teteuetlen⁴ hegy mellett a Tiszaig; azután a Tisza partján menve, Olpár homokjához érkezenek.

¹ Titel. — ² Regensburg. — ³ Zagya. — ⁴ Ma Tetétlen.

XXXIX. FEJEZET.

SZALÁN VEZÉR MEGINDULÁSÁRÓL ÁRPÁD VEZÉR ELLEN.

Szalán vezér pedig a görögök és bulgárok segítségével Tetelről dühös szívvel megindulva, embereinek biztatására Árpád vezér ellen kezde lovagolni, és midőn mind két sereg egymáshoz közel éjtszakázott, egyik sem mert egész éjjel aludni, hanem lovaikat nyergelve kézen tartva virasztának. Reggel pedig, még napkelte előtt, mindkét fél harcra készül. Árpád vezér pedig, kinek segítője volt a mindenek Istene, fegyverbe öltözve rendezvén a sereget, s könyhullatva imádván az Istent, vitézeit buzdítva szóla: «Scythák! kiket a bulgárok dölyfükben Hunguvárától Hungváriaknak neveztek, ne feledjétek el a görögöktől való félelmetökben kardjaitokat s ne veszítsétek el jó hírnevetöket; miért is serényen és erősen harcoljunk a görögök és bulgárok ellen, kik asszonyainkhoz hasonlítanak, s csak úgy féljünk a görögök sokaságától, mint az asszonyok sokaságától.» Ezt hallván vitézei, nagyon megbátorodának, s Lelu, Tosu fia, azonnal kürtjébe fúva, s Bulsuu, Bogat fia, zászlót emelve a görögök ellen az előcsapatban harcolandók megindulának. És csatába vegyülie mind két ellenséges sereg, és kezdenek erősen vívni egymással, és midőn Árpád egész serege viadalra került a görögök ellen, sokan elesnek vala a görögök és bulgárok közzül. Említett Szalán vezér pedig, midőn övéit a harcban hanyatlani látta, futásnak erede s hogy életét megmenthesse, Bulgár-Fejérvárba * siet. A görögök és bulgárok pedig a magyaroktól való rettegésökben az utat, melyen jöttek, elfelejtették, s hogy élteket megmentsek, megfutamodván, a Tiszát kis folyónak gondolva, át akarják vala úszni. De mivel oly nagy ijedtség és rémület lepte meg őket, hogy a ma-

* Alba Bulgariae a későbbi Nándor-Fejérvár, Belgrád.

gyaroktól való féltőkben majd mindnyájan a Tisza vizébe haltak, alig maradt meg néhány, kik császárkoknak póruł jár-tokról hírt vigyenek. A honnan azon helyet, hol a görögök elvesztek volt, az naptól fogva maig görög révnek nevezik.

XL. FEJEZET.

ÁRPÁD VEZÉR GYŐZEDELMEŐŐL.

Árpád vezér és vitézei pedig a nyert diadal után innen megindulván, az úgynevezett Kurtueltou mocsárhoz jövének, és ott maradának a Gemelsen erdő mellett harmincznégy napig. És azon helyen a vezér és nemesei megállapíták az ország minden szokásos törvényeit és minden igazait, miképen szolgáljanak a vezérnek és előkelőinek, vagy miképen tegyenek törvényt minden elkövetett vétek fölött. S ott a vezér vele jött nemeseinek különböző helyeket ajándékoza minden lakosaikkal együtt. És azon helyet, hol mindezeket elrendezték vala, a magyarok tulajdon nyelvökön Scerijnek* nevezték, mivelhogy ott vették volt szerbe az ország minden dolgát. És [a vezér ezen helyet Oundunek, Ete atyjának adta a Tiszától a Botua mocsárig [és Kurtueltoutól Olpár homokjáig. Azután pedig néhány év multával Ethe, Oundu fia, összegyűjtván a sok szlávságot, Olpár vára és a Beuldu rév között igen erős földvárat építtetett, melyet a szlávok saját nyelvökön Surungradnak,** azaz fekete várnak neveztek.

* Pusztaszer Csongrádmegyében. — ** Csongrád.

XLI. FEJEZET.

ÁRPÁD MEGINDULÁSÁRÓL.

Azután pedig Árpád vezér és nemesei innen kiindulván, Titulig jövének a népet hódítva. Innen megindulva a Zolontamani révhez * jövének s az egész Tisza s Duna közén lakó népet igájok alá hajták. Innen megindulva, a budrugi részekre jutának és a Voyos folyó mellett tábort ütének, és azon részen a vezér nagy földet ada minden lakosaival együtt Tosunek, Lelu atyjának, és anyai nagybátyjának Kulpunnak, Botond atyjának. Akkor Árpád vezér és előkelői tanácsot tartva azt végezték, hogy Szalán vezér miatt sereget küldjenek túl a Dunára Bulgár-Fejérvár ellen. Mely seregnek fejeivé és vezéreivé lőnek rendelve Lelu, Tosu fia, Bulsuu, Bogat fia, Botond, Kulpun fia. Kik Árpád vezértől búcsút véve ellovagolván, a Dunán minden ellenmondás nélkül átkeltek, azon helyen, hol a Zoua ** folyó a Dunába szakad; és innen megindulván, Bulgár-Fejérvár városa ellen kezdenek lovagolni. Akkor a bulgárok vezére, Szalán vezér rokona, nagy sereggel megérkezett, hogy a görögök segítségével ellenök harczoljon. Más nap pedig mind két sereg a síkon a Duna partja mellett rendbe áll, s Lelu, Tosu fia, a maga címeres zászlaját fölemelvén, s Bulsuu, Bogat fia, a hadi kürtöket megfuvatván, viadalra kiállának, és mind a két ellenfél serege csapatonként összeütközék, és kezdenek egymással keményen vívni, és a görögök és bulgárokból igen sokan elesének, némelyek pedig közzülök fogságba jutának. Látván tehát Bulgárország vezére, hogy emberei a harczban hanyatlanak, futásnak eredve, hogy életét megmentse, Fejérvár városába bémene. Akkor Lelu, Bulsuu, nem különben Botond diadalt nyerve, tábort ütének a Duna mellett, kissé

* Szalánkamen Titel mellett. — ** Száva.

alább a mezőben, és minden bulgár és görög foglyot eléjük vezettetének, kiket is vasra verve Árpád vezérnek Magyarországba küldének.

XLII. FEJEZET.

A BULGÁR VEZÉR KÖVETEIRŐL.

Más nap Bulgárország vezére követeket küldé különféle ajándékokkal Lelu, Bulsuu és Botondhoz, könyörögvén nekik, hogy békéljenek meg, s azon fölül megízené, hogy anyai nagybátyja Szalán vezér pártját nem fogja, hanem Árpádnak Magyarország vezérének meghódolva, híven szolgál és évenként adót fizet. Azok pedig békére hajolva, a vezér tulajdon fiát zálogúl véve, Bulgárország sok jószágával eltávoznak és azok vezérét bántatlan hagyák. Azután megindulván a Wazil kapuhoz menének és innen megindulva a Racy földet meghódíták, s annak elfogott vezérét sokáig vasba verve tartották. Innen pedig megindulva a tengerig jutának, és azon hon minden népét hatalommal és szép szerével Árpád magyar vezér uralma alá hódíták és Spaletó városát bevévék, és egész Horvátországot meghódíták, s innen megindulva a nemesek fiait túszozul vevék s Magyarországra visszatérének Árpád vezérhez. Kiknek is hadait és minden vitézi tetteit, ha jelen levelem betűinek nem akarjátok hinni, higgyétek a hegedősök csacska énekeinek, és a parasztság hiú meséinek, kik a magyarok vitézi tetteit és hadait mind mai napig sem eresztik feledségnek. Sőt némelyek mondják, hogy Konstantinápolyig mentek, s Botond Konstantinápoly arany kapuját bárdjával bevágta; de én, mivel egy történetíró könyvében sem találtam, hanem csak a parasztok hiú meséiből hallottam, azért jelen munkámba írni nem akartam.

XLIII. FEJEZET.

ZÁBRÁG,¹ POSAGA ÉS VLKOU² VÁRAKRÓL.

Bulsuu, Lelu és Botond innen megindulván, az úgy nevezett Peturgoz erdején átkelve, a Kulpa folyó mellett tábort ütének. És azon folyón átkelvén, a Zoua folyóhoz jutának, és a Zován átkelvén, Zábrág várát bevevék. És innen ellova-golva, Posaga várát és Vlkouvárát bevevék. És innen megindulván, a Dunán a görög réven átkelve, Árpád vezér udvarába megjövének. És midőn Lelu, Bulsu és Botond, s a többi vitézek másod évre nagy győzelemmel épen s egészségben Árpád vezérhez visszatértek, lőn nagy öröm a vezér egész udvarában, és nagy lakomát tartának, és a magyarok minden nap fényesen vendégeskednek vala a különféle nemzetekkel. És a szomszéd nemzetek hallván elkövetett tetteiket, tódulnak vala Árpád vezérhez, és tiszta szívvel hódolva szolgálnak vala néki nagy gondviselés alatt, és igen sok jövevény hazafivá lőn.

XLIV. FEJEZET.

A DUNA SZIGETJÉRŐL.

Ezek után Árpád vezér megindulván azon tájról, hol most Budrug vára vagyon, a Duna mellett vonula a nagy szigetig³ és táborba szállának a sziget mellett. És Árpád vezér és nemesei bémenvén a szigetbe, s azon hely termékenységét és bujaságát, s a Duna vizeinek erősségét látván, a helyet ki-mondhatatlanul megszerették, és elhatározák, hogy az fejedelmi sziget legyen, s hogy ott minden nemes személynek tulajdon

¹ Zágráb. — ² Valkóvár, a mai Vukovár. — ³ A mai Csepel-sziget.

udvara és tanyája legyen. S Árpád vezér mindjárt mestereket hozatván, derék fejedelmi lakokat csináltata és a hosszú útban megfáradt valamennyi lovát ide bévitetvén, itt parancsolá legeltetni, s lovászainak mesterül rendele egy Sepel nevezetű igen értelmes kún embert, azért is Sepel lovászmesternek ott tartózkodása miatt nevezték azon szigetet Sepel nevérol mind mai napig. Árpád vezér és nemesei pedig ott maradának férfi és nő cselédeikkel együtt békében és hatalmasan aprilis havától october haváig. S ott hagyván nejeiket és a szigetből közakarattal kiindulván, elhatározák, hogy túl a Dunára menjenek és Pannonia földjét hódítsák meg, és a karantánok ellen hadat indítsanak és a lambardiai határországbe menetelre készüljenek; mielőtt azonban ez történnék, küldjenek sereget Glad vezér ellen, ki a Morus folyótól Horom váráig uralkodik vala, s kinek is nemzetségéből származott sok idő multával Ohtum, kit Sunad megölt. E végre pedig Zuardu, Kadusa és Boyta lőnek kiküldve, kik midőn búcsút vévén ellovaglának, a Tiszán Kennesnánál áthajóznak, és megszállának a Seztüreg folyó mellett, és senki sem találkozott, ki kezet emelt volna ellenök, mivel megfélemlettek vala tőlök azon föld minden lakosai. Innen megindulván a beguei részekre jutának és ott két hétig maradának, míg azon haza minden lakosait a Marostól a Temes vizéig meg nem hódították és azok fiait túsizokul nem vették. Azután seregöket megindítván, a Temes vize felé menének, és tábort ütének a fővényes rév mellett, és midőn a Temes vizén át akarának menni, szembe jöve velök azon hon vezére Glad, kinek nemzetségéből Othum származott, nagy lovas és gyalog sereggel, a kúnok, bulgárok és blachok segítségével. Más nap pedig, midőn mind a két sereg a közöttök fekvő Temes folyótól egymáshoz átmenni teljességgel nem bírt, akkor Zuardu meghagyá testvérének Kadusának, hogy seregének felével kerüljön alább, és bármiképen átmehet, vívjon meg az ellenséggel. Kadusa testvére parancsának mindjárt engedelmeskedvén, fele sereggel ellovagolva, sebes nyargalvást alább kerüle, és minthogy Isten kegyelme vezérli vala őket, átmenete könnyű lőn. És midőn a magyar sereg egy

része Kadusával túl, fele Zuarddal innen volt, akkor a magyarok a hadi kürtöket megfuvák, és a folyót átusztatva erősen kezdenek vívni, és mivel az Isten kegyelmével a magyarok előtt jár vala, nagy győzedelmet ada nékiek, és dőlnek vala ellenségeik előttök, mint a kévék az aratók után. S azon harczban meghalt két kún vezér és három bulgár kenéz, maga vezérok Glad futásnak eredve menekült meg, de egész serege, mint a tűz színe előtt a viasz elmállva, kard élén veszett el. Akkor Zuard, Kadusa és Boyta, a nyert diadal után innen megindulva a bulgár határok felé menének, és tábort ütének a Ponoucea folyó mellett. Glad vezér pedig futásnak eredve, mint fentebb mondtuk, a magyaroktól féltében Keuee várába vette magát. Harmad nap Zuardu és Kadusa, valamint Boyta, kitől a Bruksa nemzetség származik, a sereget elrendelvén, Keuee vár ellen harczolni kezdenek. Midőn ezt vezérok Glad látta, követeket küldvén, békét kezdve tőlök kérni, és a várat különféle ajándékokkal önkényt átadá. Innen elmenvén, Ursoua* várát bevevék, és egy hónapig ott időztek, és Boytát a sereg harmad részével s a lakosok túszerül vett fiaival Árpád vezérhez visszaküldék, és ezen fölül követeket küldének, hogy adjon szabadságot Görögországba menniök, hogy egész Macedoniát meghódítsák a Dunától a fekete tengerig. Mert akkoron a magyarok lelke semmit egyebet nem óhajtott vala, mint földeket foglalni, nemzeteket hódítani, és hadi munkával élni; mivel a magyarok akkoron úgy örvendének vala az embervér ontásának, mint a nádaly, és ha így nem tettek, annyi jó földet maradékaikra nem hagytak volna. De hagyján! Boyta és követeik Árpád vezérhez megérkezének, és a történeteket néki elbeszélék; a vezér pedig munkájokat megdicséré, és szabadságot ada Zuardnak és Kadusának Görögországba menni és magoknak földet foglalni; és Boytának hív szolgálataiért nagy földet ada a Tisza mellett, Torhus nevezetűt. Akkor Zuardnak és testvérének Kadusának követei búcsút véve vígan visszatértek uraikhoz.

* Orsova.

XLV. FEJEZET.

A BULGÁROK ÉS MACEDÓNOK POLGÁRAIRÓL.

Néhány nap multával Zuard és Kadusa egész seregestől fölemelt czimeres zászlaikkal áthajóznak a Duna vizén, és Borons várát bevevék, s azután a Scereducy vár alá menének. Ennek hallatára a bulgár és macedón polgárok nagyon megfélemlének azoknak színétől. Akkor azon föld egész lakossága követeket küld nagy ajándékokkal, hogy a földet nekik alájok vetik és fiaikat túszoekul adják. Zuard és Kadusa békére hajolva, s ajándékaikat és túszaikat elfogadva, őket mint tulajdon népöket békében hagyák; magok pedig a Wacil kapun túl kezdenék lovagolni s Filep király. várát* bevevék; azután az egész földet Kleopatra városáig meghódíták, és hatalmuk alatt bírák az egész földet Durasu városától a Rachy földig. És Zuardu azon földön vőn magának feleséget, és azon nép, melyet most Sobamogerának neveznek, Zuard vezér halálával Görögországban maradt, és azért nevezték a görögök szerint sobá-nak, azaz ostoba népnek, mivel ura halála után nem kívánczozott visszatérni hazájába.

XLVI. FEJEZET.

MOGER RÉVRŐL.

Néhány nap mulva Árpád vezér és minden előkelői köztanácsból, egy értelemmel és szabad akarattal megindulván a szigetből, tábort ütének Surkusáron** túl a Rákus folyóig.

* A mai Philippopolis. — ** A mai Soroksár.

Béla király névtelen jegyzőjének könyve.

És midőn látták, hogy mindenfelől bátorságban vannak, és senki sem bír ellenök állani, átkelének a Dunán, s a révet, hol az átkelést tették, Moger révnek nevezék, mivelhogy a hét fejedelmi személy, kiket hetumogernak neveztek, ott hajózott át a Dunán. Átkelvén a Dunán, tábort ütének a Duna mellett Felhévvezekig. S ennek hallatára a Pannonia földjén lakó rómaiak mind futással menték életököt. Másodnap pedig Árpád vezér és minden előkelői, Magyarország minden vitézeivel egyben, bemenének Athila király városába, és megnézik mind a királyi palotákat, némelyeket földig rontva, némelyeket nem, és szerfölött bámulják vala mindazon kőépületeket, és kimondhatatlanul örvendének, mivelhogy harcz nélkül bevenniök sikerült Athila király városát, kinek nemzetségéből származott vala Árpád vezér. És naponként vendégeskednek nagy örömben Athila király palotájában, sorjában ülve, és a kobzok és sípok minden zengései és édes hangjai, a hegedősök mindenféle énekeivel, zengnek vala előttök. Ételt, italt a vezérnek és neméseknek arany edényekben, a szolgáltnak és póroknak ezüst edényekben hordnak vala, mivel a körülfekvő más országok minden javait isten kezeikbe adta volt, és gazdagon és fényesen élnek vala minden hozzájuk jövő vendégeikkel. S Árpád vezér a vele mulató vendégeknek nagy földeket és birtokokat ad vala, mit hallván sok idegenek tódulnak vala hozzá és vele vigadva mulatnak vala. Akkor Árpád vezér és övéi örömeikben húsz napig maradának Athila király városában, s Magyarország minden vitézei a vezér színe előtt paripáikra ülve paizsszal és lándsával majd minden nap bajt vívnak vala, s más ifjak pogány szokás szerént íjakkal és nyilakkal játszanak vala; min Árpád vezér igen örvendezék, és minden vitézeinek különféle ajándékokat ada aranyban, ezüstben, és egyéb vagyonokban. S ugyanazon helyen ada földet Kundunek, Kurzan atyjának, Athila király városától Százhalomig és Gyoyg-ig, és fiának ada egy várat a maga népének védelme végett. Kurzan aztán azon várat tulajdon nevére nevezette, mely név mai napig sem ment feledségbe.

XLVII. FEJEZET.

PANNONIA FÖLDJÉRŐL.

Árpád vezér pedig huszonegyed nap tanácsot tartván, megindula Eczilburguból, hogy meghódítsa Pannonia földjét a Droua folyóig.¹ És első nap tábort üte a Duna mellett Százhalom felé. Akkor elvégezek, hogy a vezér seregéből egy részt küldjön a Duna mentén Borona² vár felé, melynek fejeivé és vezéreivé két fejedelmi személyt tön, tudniillik Etét, Eudu atyját, és Boytát, kitől a Brugsa nemzetség származik. Kiknek is nagy hű szolgálataikért Árpád vezér nem csekély jutalmakat ada, s Eudunek, Ete fiának, földet ada a Duna mellett számtalan néppel. S azon helyt Eudu, azon vidék népének meghódítása után várat építe, melyet köznyelven Zekuseunek³ neveze, mivel hogy ott magának széket és állandó lakot alkotott. S Boytának azon módon nagy földet ada számtalan néppel a Saru mellékén, melyet maig is Boytának⁴ neveznek.

XLVIII. FEJEZET.

BEZPRÉM VÁROSÁRÓL.

A sereg másod részében Usubu, Zoloku atyja, és Eusee lőnek kiküldve, kik Bezprém városa felé menjenek és hódítsák meg azon föld minden lakosait Vasvárig. Akkor Usubu, azon sereg fejedelme és vezére, búcsút vévén a vezértől, emelt zászlóval megindula és táborba szálla Pakoztu hegye mellett. Innen pedig ellovagolván, Peytu mezején szállának meg, és

¹ Dráva. — Baranya. — ³ Szekcső. — ⁴ Ma Vajta Fejérmegyében.

három nap ott maradának, negyed nap pedig Bezprém váráig jutának. Akkor Usubu és Eusee a sereget elrendezvén, a római katonák ellen, kik Bezprém várát őrzik vala, keményen kezdenek harczolni, és folyt köztök a harcz egy hétig, másod héten pedig szerdán, midőn mindkét fél serege a hadi munkában nagyon ki vala fáradva, Usubu és Eusee a római katonák közzül többeket kardélre hányának, s némelyeket nyilakkal agyon lövöldözének, a többi rómaiak pedig a magyarok merészségét látván, Bezprém várát odahagyva, futásnak eredének, s életök megmentése végett a németek földjére sietének, kiket Usubuu és Eusee a német határszélig üldözének. Egyszer aztán, midőn a magyarok és rómaiak a határszálen valának, a rómaiak futtokban a folyót, mely Pannonia és a németek határszálen vagon, lopva átusztaták, a honnan azon folyót a magyarok Loponsunak nevezék, mivelhogy a rómaiak a magyaroktól való féltökben lopva úsztatták át.

XLIX. FEJEZET.

VAS VÁRRÓL.

Innen Usubuu, Zolouku atyja, és Eusee, Urkun atyja, megfordulván, Vasvárt vevék be, s a lakosok fiait túszoekül szedék. Innen pedig a Bolotun folyó mellett lovagolva Thyonhoz* jutának, és a népeket meghódítván, tizenegyed nap Bezprém várába bėjutának. Akkor Usubuu és Eusee tanácsot tartván, követeiket különféle ajándékokkal s a lakosoknak túszoekül vett fiaival Árpád vezérnek átküldék, hogy miképen adott nekik isten győzedelmet, s a rómaiak Bezprém várát odahagyva s előttök futásnak eredve miként úsztatták át lopva a Loponsu vizét. Követeik pedig Árpád vezért a turobagi** erdő-

* Tihany. — ** Torbágy.

ben árpádosan* sétálgatva találák és őt Usubuu és Eusee részéről különféle ajándékokkal üdvözlék, s a lakosok zálogba vetett fiait a vezérnek bemutaták. Árpád vezér pedig ezt hallván, a szokottnál jobban megörüle, és Eczilburguba ismét visszatérvén, nagy lakomát tarta, s az örömhírt hozó követeknek nagy ajándékokat ada.

L. FEJEZET.

PANNONIA FÖLDULÁSÁRÓL.

Akkor Árpád vezér és nemesei a sereg harmad részével Eczilburguból megindulván, tábort ütének Sóskút mezeje mellett, s innen ellovagolva Bodoktu hegyéig jutának. S Árpád vezér kelet felé Eleudunek, Zobolsu atyjának, nagy erdőt ada, melyet most Vértesnek neveznek a németeknek itt elhányt vértjeiről. Ezen erdő aljában a Ferteu mocsár mellett Sak, Zobolsu unokája, sok idő múlva várat épített. De hagyján! Árpád vezér és nemesei így menvén, táborba szállának Szent-Márton hegye mellett, és Szabaria forrásából mind ők, mind barmaik ivának, és a hegyre fölmenvén s Pannonia földjének szépségét látván, fölötte örvendének. S innen megindulván a Rábáig, és Rabuczeáig** jutának, a szlávok és pannoniabeliek népeit és országait dúlák s tartományaikat elfoglalák. De a muramelléki karantánok határszéleit is gyakor becsapásaikkal megrohanák, kik közzül sok ezer embert kard élére hányának, őrhelyeiket fölforgaták és tartományaikat bírák, s mind a mai napig is, az Úr segélyével, hatalmasan és békésen maradékuk bírja. Akkor Usubuu és Eusee, Urkun atyja, egész seregökkel épségben s egészszségben nagy diadallal visszatéré-

* Az eredetiben: *arpalice*. Szabó István (Századok 1890. 367. l.) e szót a mythologiai *Harpalice* királyleány nevével hozza összeköttetésbe. — ** Ráb-cza vize.

szam
Károly?

nek Árpád vezérhez; mert Isten, kinek irgalma jár vala előttök, átadta ellenségeiket Árpád vezérnek és vitézeinek, s kezeik által a népek műveit megszerezték. Holott midőn meggyökeresedtek és majd minden közelebb lévő országokat meghódítottak, visszatérének a Duna mellett az erdő felé, vadászat okáért, és a vitézeket sajátjaikba elbocsátván, a vezér és nemesei azon erdőben maradának tiz napig, s onnan menének Athila király városába s szállának alá Sepel szigetébe, a hol a vezér neje és más nemések nejei voltak. S azon esztendőben nemzé Árpád vezér Zulta nevezetű fiát, s lőn nagy öröm a magyarok között, s a vezér és nemesei igen sok napig nagy lakomákat tartnak vala, és ifjaik a vezér és nemeseinek színe előtt játszadoznak vala, miként a juhok bárányai a kosok előtt. Néhány nap mulva Árpád vezér és nemesei közértelemmel sereget küldének Menumorout bihori vezér ellen, mely seregnek fejeivé és vezéreivé tették Usubuut és Veleket, kik a szigetből megindulván, a homokon átlovaglának s a Tisza vizén a beuldui réven áthajóznak. S innen lovagolva a Kouroug vize mellett szállának táborba. És a székelyek, kik előbb Athila király népei voltak, meghallván Usubuu hírét, mindnyájan békességesen elébe menének, és fiaikat különféle ajándékokkal önkényt túsokul adák, s Usubuu serege előtt az első sorban kezdenek Menumorout ellen harczolni. S a székelyek fiait mindjárt átküldék Árpád vezérnek, s magok, élőkön a székelyekkel, Menumorout ellen kezdenek lovagolni, a Kris* vizét a Szarvas-hegynél átusztaták, s innen ellovagolván, a Tekereu folyó mellett szállának táborba.

* Körös.

LI. FEJEZET.

MENUMOROUT VEZÉRŐL.

Mikor ezt hallotta Menumorout, hogy Usubuu és Velek, Árpád vezér legnemesebb vitézei, a székelyek vezetése mellett erős sereggel ellene jönnek, kelleténél jobban megijede és ellenök jönni nem bátorkodék, mivelhogy hallotta vala, hogy Árpád vezér és vitézei erősebbek a háborúban, és hogy a rómaiakat Pannoniából kiűzték, és a muramelléki karantánok határait földülták, és sok ezer embert kardélre hánytak, Pannonia földjét elfoglalták s ellenségeik színök elől megfutamodtak. Akkor Menumorout vezér vitézeinek sokaságát Bihar várában hagyván, maga feleségével és leányával színök elől megfutamodván, az Igfon erdejében kezdé lakozni. Usubuu és Veluk s egész seregök vigan kezdének Bihar vára ellen lovagolni és táborba szállának a Jouzqs folyó mellett. Harmad nap pedig a sereget elrendezvén, Belland vára alá kiszállának, valamint más felől a különféle nemzetekből összegyülekezett vitézek Usubuu és vitézei ellen harczolni kezdének. A székelyek és magyarok sok embert agyon nyilazának, Usubuu és Veluk kézíjaikkal százhuszonöt katonát megölének, és folyt a harcz köztök tizenkét napig, és Usubuu vitézei közzül húsz magyar és tizenöt székely esett el. Tizenharmad nap pedig, midőn a magyarok és székelyek a vár árkait betöltötték, és hágsókat akarának a falhoz rakni, Menumorout vezér vitézei látván a magyarok merészségét, kérlelni kezdék a seregnek ezt a két vezérét, és a várat kinyitván, mezitláb könyörögve jövének Usubuu és Velek szine elé, kiket Usubuu és Velek őrizetbe tétetvén, magok Bihar várába bemenének s azon katonák sok javait ott találák. Midőn ezt Menumorout a megfutamodott hírmondóktól meghallotta, roppant félelembe esett, s követeit különféle ajándékokkal Usubuuhoz és Velekhez

küldé és kéré őket, hogy békére hajolva követeit Árpád vezérhez menni bocsássák, kik neki hírül vigyék: hogy Menumorout, ki Árpád vezérnek előbb követi által bulgár szívvel kevélyen izenve azt mondta vala, hogy egy marok földet sem fog neki adni, most legyőzve és leborúlva ugyanazon követi által egész országát Árpádnak, s fiának Zultának tulajdon leányát adni nem kételkednék. Akkor Usubuu és Velek dicsérék szándékát és követiivel hírmondókat küldének, kik urokat Árpád vezért a béke végett kérjék. Kik midőn Sepel szigetbe bémentek és Árpád vezért üdvözölték, másodnap a követek Menumorout izenetét elmondák. Árpád vezér pedig, nemeseivel tanácsot tartva, Menumorout izenetét megkedvelé és dicséré, és midőn Menumorout leányát már ugyanoly korúnak hallotta mint fia Zulta, Menumorout kérelmét halasztani nem akará, s leányát Zulta neijévé fogadá a neki ígért országgal együtt. S követeket küldvén Usubuuhoz és Velukhez, megparancsolá, hogy lakodalmat tartva Menumoroutnak leányát fiának Zultának vegyék feleségül, és a lakosok túsökká tett fiait hozzák magokkal, s Menumorout vezérnek adják át Bihar várát.

LII. FEJEZET.

USUBUU- ÉS VELUKRÓL.

Usubuu és Veluk, valamint az egész sereg, urok parancsának engedve, Menumorout leányát, lakodalmat tartva, átvévék, s a lakosok túsokul vett fiait magokkal vivék, és magát Menumoroutot Bihar várában hagyák. Akkor Usubuu és Veluk nagy tisztességgel és örömmel visszatérének Árpád vezérhez. A vezér és jobbágjai pedig eléjük menének, és Menumorout leányát, mint ily nagy vezér mátkájához illik, tisztességesen vivék a vezéri lakhoz. Árpád vezér pedig és minden előkelői menyegzőt üllve nagy lakomákat tartának,

és majd mindennap lakodalmason vendégeskednek vala a körülfekvő országok különféle vitézeivel, és ifjaik játszanak vala a vezér és nemeseinek színe előtt. S Árpád vezér Magyarország előkelőinek s vitézeinek esküjét vétén, fiát, Zultát, nagy tisztességgel vezérré emelteté. Akkor a vezér Bezprém várát Usubunek, Zolouku atyjának adá nagy hű szolgálataiért minden tartozandóságaival, — Veluknek pedig a zarándi ispánságot adá, s így a többi neméseknek is tisztségeket és helységeket ajándékoza. Menumorout ezen dolog után másod esztendőben fiú nélkül elhala, s országát egészen vejének, Zultának hagyá békében. Ezek után urunk születésének 907-ik esztendejében Árpád vezér elköltözik e világból, ki is tisztességesen lön eltemetve egy kis patak forrása fölött, mely egy kömederben folyik alá Athila király városába; holott is a magyarok megtérése után egyház épült, melyet Albának (Fejéregyháznak) neveznek, boldog szűz Mária tiszteletére.

LIII. FEJEZET.

ZULTA VEZÉR ÖRÖKÖSÖDÉSÉRŐL.

S örökösévé lön fia Zulta, atyjához erkölcsre hasonló, természetre különböző. Mert Zulta vezér kissé selyp és fehérbőrű, lágy sárga hajú, közép termetű vala, harczos vezér, erős lelkű, de a polgárokhoz kegyelmes, nyájas szavú, de uralomra vágyó, kit Magyarország minden előkelői és vitézei csudálatosan szeretnek vala. Némi idő multával, midőn Zulta tizenhárom esztendősen vala, az ország minden előkelői, közértelemmel és egy akarattal némely országbírákat rendelének a vezér alá, kik a szokásos törvény szerint végezve a viszálykodók pereit és versengéseit intézzék el. Másokat pedig a sereg vezéreivé tőnek, kikkel különböző országokat dúljanak, kiknek nevei ezek valának: Lelu, Tosu fia, Bulsuu vérengző férfiú, Bogat fia, Botond, Kulpun fia. Mert ezen férfiak harczosok és lélek-

ben erősek valának, kiknek más gondjok sem volt, mint uroknak nemzeteket hódítani és mások országait pusztítani. Kik Zulta vezértől búcsút vévén, a karantán sereggel végezének, és Forum Juliin át* a lombardiai örgrófságba jutának, holott Padua városát öldökléssel, tűzzel vassal, és nagy rablással kegyetlenül földúlták. Innen Lombardiába menvén, sok rosztat kezdének csinálni, kik erőszakának és fene dühének midőn a föld népe egy csoportba gyülekezve ellen állni ügyekezett volna, akkor számtalan sok lombárdot vesztettek el a magyarok nyíllövéseikkel, minél több püspököket és grófokat levagdaltván. Ekkor Lutuard a vercelli egyház püspöke, nagynevű férfiú, néhai Kis Károly császár legbizodalmasabb barátja és leghűbb titkos tanácsosa, ennek hallatára magához vévén vagyonát és hasonlíthatatlan kincseit, melyekkel megbecsülhetetlenül bővölködik vala, midőn minden erejéből ki-kerülni törekednék azok vérengző kegyetlenségét, véletlenül a magyarokra bukkan s általok elfogatva mindjárt megöletik, s emberi becsút fölülmúló kincsét, melyet magával viszen vala, elrabolták. Ugyanekkor István, Waldo gróf testvére midőn a várfal fölött félrehelyen ülve éjtszaka szükségét akará végezni, akkor egy magyar által hálószobájának ablakán keresztül nyíllövessel súlyosan megsebesítettik, mely sebben ugyanazon éjjel kimúlik.

* A mai Friaul.

LIV. FEJEZET.

LOTHARINGIA, ALEMANNIA ÉS FRANKIA FÖLDÜLÁSÁRÓL.

Azután Lotharingiát és Alemanniát dúlák; a keleti frankokat is Franconia és Bavaria határszélén, sok ezret közzülők megölvén, nyíllövéseikkel csúfúl megfutamtaták, s minden javaikat elvévén, Zulta vezérhez Magyarországba visszatérének.

LV. FEJEZET.

LELU ÉS BULSUU HALÁLÁRÓL.

Annak utána pedig ötöd esztendőben, Konrád császár uralkodása alatt, Lelu, Bulsu és Botond, Magyarország vezérének Zultának néhai jeles és nagydicso vitézei, uroktól küldve Alemannia részeire rontának és azoknak sok javait elvevék. Hanem végre a bajorok és alemannok istentelen cselei által Lelu és Bulsu is fogságba jutának, és a Hin* folyó mellett fölakasztatva öletnek meg. Botondu és a többi magyar vitézek, kik közzülők még megmaradának, látván hogy ellenségeik gaz ravaszsága által be vannak szorítva, vakmerően és emberül megállának, s egymástól nem válának el, hanem különösen fölfogadák, hogy egyik rész a másik veszélyben maradandó részt segítse, és sebhedt oroszlányokként tombolva rohanván a fegyver közzé, ellenségeiket rettentő öldökléssel leverék, s bár meg valának győzve, mindazáltal győzőiket erősebben és diadalmasabban legyőzék, és rettentő öldökléssel

* Inn vize.

leverék. Szerencsés hát a magyarok rohanása, melyet a sok veszély tapasztalása már biztosabb s gyakorlottabbá tőn, s mely a csaták folyton üzéséből erőben s hatalomban jelesebb lőn. Egész Baviát és Alemanniát, Saxoniát és Lothár országát tűzzel vassal pusztíták, s azok vezéreit Erchangert és Bertoldot lenyakazák. S innen megindulván Frankiát és Galliát megvívák, és midőn innen győztesen visszatérének, a szászok lesei miatt nagy romlással elveszének, a kik pedig közzülök megmenekülének, tulajdonukba visszajutának. Hanem Lelu és Bulsuu és más vitézeinek halálán Zulta vezér és előkelői nem kevésbé háborodtak meg, és ellenségeivé lettek a németeknek. Akkor Zulta vezér és vitézei az ellenségeik által rajtok ejtett sérelem miatt ellenök össze kezdenék esküdni, hogy bármi módon visszaadhatnák nekik a kölcsönt, ne szívelnék el. De az isteni kegyelem segítségével Zulta vezér urunk születésének 931-dik esztendejében nemze fiat, kit neveze Toksunnak, szép nagy szeműt, fekete lány hajút, kinek üstöke vala mint orosz-lánnak, mint a következőkben meghalljátok.

LVI. FEJEZET.

ATHO KIRÁLY ELLENSÉGEIRŐL.

Ugyanazon évben Atho német király ellenségei annak halálán kárhozatos gonosszággal mesterkednek vala, kik is midőn magokban annak semmit sem árthattak, a magyarok segítségét kezdék kérni; mivel tudják vala, hogy a magyarok győzhetetlenek a megszokott hadi dolgokban, és hogy isten általok bosszújának ostorát nagysok országokra terjesztette volt. Akkor Atho német király azon ellenségei követeket küldének a harczos férfiúhoz, Zulta vezérhez, és sok aranyat adva kérék őt, hogy magyar segélylyel támadnák meg említett Atho királyt. Zulta vezér pedig, haragra gerjedve, mind azok kedvéért és pénzéért, mind Lelu és Bulsuu haláláért is, elkesere-

dett szívvvel nagy sereget küldé Atho német király ellen, melynek fejeivé és vezéreivé tevé Botundot, Kulpun fiát, Zobolsut, Eleud fiát, nemkülönben Irkundot, Eusee fiát. Kik miután Zulta vezértől elindultak, Bavariát, Alemanniát, Saxoniát és Thuringiát ismét kardra hányák, s innen a bőjtben megindulva, a Rajna folyón átkelének s Lotharingiát kezíjjal és nyilakkal kiírták, s egész Galliát keményen sanyargatván, az isten egyházait, kegyetlenül berontva, megrablák. Innen a senonok meredek hegyein át, az alemann népeken keresztül, fegyverrel és karddal nyitának magoknak utat. Meggyőzvé tehát azon igen harczos s a helyek természeti fekvésénél fogva igen bátorságos nemzeteket, átkelének a senonok hegyein és Segusa¹ városát bévevék. Innen megindulva, Taurina² nagygazdag városát megvívák, s miután Lombardia sík tartományát meglátták, csak nem egész Italiát, mely minden jóval dúsan bővölködik, sebes nyargalvást megrablák. Azután pedig Botond, Kulpun fia, és Urkun, Eusee fia, az említett nemzeteket mind legyőzvé, szerencsés diadallal visszatérnek saját országukba. Akkor Hoto³ német király cselt vete a Renus⁴ folyó mellett s őket országa minden erejével megtámadván, közölök sokat leöle. Botond és Urkun s a többi sereg inkább akarván a harcban meghalni, mint sem a nyert diadalt elveszítsék, ellenségeiket akkor makacsúl megnyomják, s azon ütközetben egy igen nevezetes nagy vezért megölnek, másokat megsebesítve megszalasztanak, kiknek zsákmányait elragadozzák és aztán nagy diadallal térnek meg tulajdon országukba. És midőn Botond és Urkun Pannonia földjére vígan visszatértek, Botond aztán, a háború hosszú fáradságában eltörődve, csudálatosan kezdé gyengülni, a világból elköltözék, és eltemeték a Vereucea folyó mellett. Hanem azt tudja meg mindenki, a ki tudni akarja, hogy a magyar vitézek ezen s a több efféle háborúkat Tuksun vezér idejéig viselték.

¹ Ma Susa Piemontban. — ² Turin. — ³ Hoto, előbb Atho, neve alatt I. Otto értendő. — ⁴ Rajna.

LVII. FEJEZET.

AZ ORSZÁG MEGÁLLAPÍTÁSÁRÓL.

Zulta vezér pedig vitézeinek megtérte után Magyarország határait kiszabá, a görögök felől a Wacil kapuig és a Racy földig, nyugotról a tengerig, hol Spaletó városa vagyon, és a németek felől Guncil hídjáig. S ugyanazon tájon várat ada építniök az ruthénoknak, kik nagyatyjával Álmus vezérrel Pannoniába jöttek vala, s ugyanazon határszélre a musuni ferton túl nem kevés besenyőket helyze lakozni országa védelme végett, nehogy majd valaha a dühös németek a rajtok elkövetett sérelemért a magyarok határait elpusztíthassák. A csehek felől a határt a Moroa vizéig szabá, oly feltétellel, hogy azok vezére esztendőnként adót fizessen Magyarország vezérének, s ugyanazon módon a lengyelek felől a Turtur * hegyéig, a mint előbb tette volt az ország határát Borsu Bunger fia. És midőn Zulta vezér és magyar vitézei mindenfelől így meggyökeresedtek, akkor Zulta vezér fiának Toksunnak feleséget vón a kúnok földjéről s még életében elfogadá nemeseinek esküjét, és fiát Toksunt vezérré és uralkodóvá tevé egész Magyarország fölött, s maga Zulta vezér, fia uralkodásának harmad esztendejében, a test bilincsből a minden test útjára költözék. Toksun vezér pedig, Magyarország minden előkelőivel, hatalmasan és békésen bírta élte fogytaig országa minden igazát, és kegyességét hallván sok jövevény tódúl vala hozzá különféle nemzetekből. Ugyanis Bular földről jövének némely nagynemes urak, az izmaeliták nagy sokaságával, kiknek nevei valának: Billa és Boku, kiknek a vezér Magyarország különböző helyein adott földeket, s azon kívül azon várat, melyet Pestnek neveznek, örökre átengedé. Billa és testvére Boku pedig, kiknek nemzetségéből

* Tatra.

Ethey származik, tanácsot tartván, a magokkal hozott nép két harmadát a nevezett vár szolgálatára rendelék, egy harmadát pedig tulajdon maradékaiknak hagyák. Ugyanazon időben, ugyanazon tartományból, jöve egy nagynemes vitéz, Heten nevezetű, kinek is a vezér nem csekély földeket és más birtokokat ajándékoza. Toksun vezér pedig nemze Geysa nevezetű fiat, Magyarország ötödik vezérét. S azon időben a besenyők földjéről jöve egy fejedelmi származású vitéz, kinek neve vala Thonuzoba, Urkund atyja, kitől a Thomoy nemzetség származik; kinek Toksun vezér lakóföldet ada a kemeji részeken a Tiszáig, a hol most Obad rév vagyon. Hanem ez a Thonuzoba szent István király, Toksun vezér unokája, idejéig élt. S midőn boldog István király az élet igéit hirdeté, és a magyarokat keresztelé, akkor Thonuzoba, hitben gyenge lévén, nem akara lenni kereszténynyé, hanem nejével együtt élve temettetett az obadi révbe, nehogy keresztelve maga s neje a Krisztussal örökké élne; de fia Urkun kereszténynyé léve, él a Krisztussal mindörökre.
